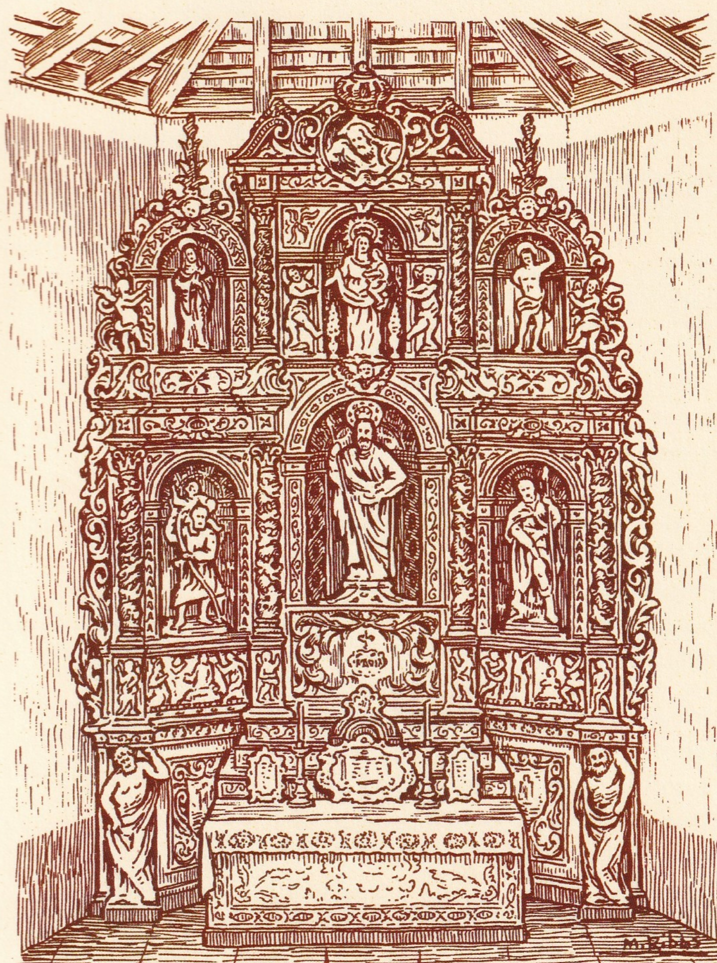

ESTUDIS

RAFAEL SOLER I FONRODONA
Joan Vila, escultor de Mataró

PERE TIÓ I CASAS
Ramon Martí i Alsina a Mataró

† SALVADOR MAJÓ I GUERBOIS
Història i evolució dels conreus agrícoles del Maresme (1890-1980)

DOCUMENTACIÓ

JOAN FLORENSA I PARÉS
Manuscrit del mataroní P. Josep M. Sirés i Ibern, escolapi sobre els primers temps de la guerra civil

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/104

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2012

FULLS/104

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 2012

TAULA

Portada:

Retaule de l'ermita de Sant Simó de Mataró.
Dibuix de Marià Ribas i Bertran.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Manel Salicrú i Puig
Joan Castellà i Oliva

Composició i impressió:
Impremta Copyrap. Tetuan, 34 - 08302 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

Amb la col·laboració de *Amb el suport de*

EDITORIAL

SALVAR L'OBRA CULTURAL

La crisi severa que viu el país, caracteritzada per la inestabilitat financera, la desindustrialització, les retallades en el sector públic, l'augment de l'atur, la falta d'expectatives perals joves, etc., afecta també el món de la cultura. Les polítiques d'austeritat, l'apujada d'impostos i la reducció dels ajuts concedits per l'Administració, estan escanyant l'activitat de les empreses i les entitats relacionades amb les arts i el coneixement.

A Mataró, el daltabaix ha arrossegat l'única institució financera de la ciutat, l'obra social de la qual ha exercit, durant dècades, un important mecenatge col·laborant en la promoció cultural de l'anomenada societat civil.

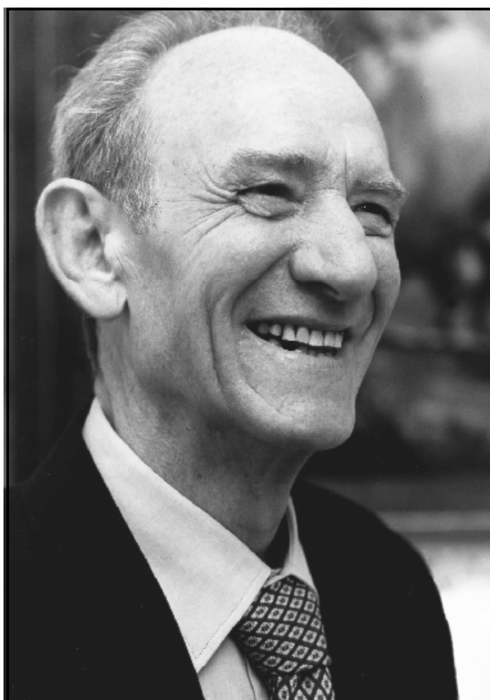
Sigui quina sigui la fórmula que s'adopti per garantir la pervivència del patrimoni del que fins ara ha estat l'Obra Social de Caixa Laietana, sigui quina sigui la seva capacitat econòmica, la nostra ciutat ha de vetllar perquè es mantinguin els serveis i els ajuts prestats en l'àmbit cultural.

I en especial, des del camp del patrimoni documental i la investigació històrica, fem una crida a salvar dues activitats que tenen un paper preeminent: la Biblioteca Caixa Laietana i el Premi Iluro.

La biblioteca és un espai ampli i cèntric amb un fons de més de 130.000 títols, més de 300 punts de lectura i un centre multimèdia. Creada l'any 1929, és l'obra social, popular i benèfica més antiga de l'entitat. Conserva una col·lecció local i comarcal única, molt valuosa per a historiadors i estudiosos en general: diaris, publicacions periòdiques, estudis i llibres d'autors mataronins i del Maresme; butlletins, opuscles i biografies de personatges rellevants; documents, des del segle XVI, de particulars i associacions del terme.

El Premi Iluro, Creu de Sant Jordi 2009, amb més de 50 anys de trajectòria i amb 75 obres publicades, és un certamen capdavanter i emblemàtic que ha fet que el Maresme sigui una de les comarques més historiades de Catalunya. Els llibres resultants són eines fonamentals de referència per a l'estudi del nostre passat comú.

AURELI RUGAMA I MADRAZO *IN MEMORIAM*

Havia nascut a Cantàbria, al poble de Bárcena de Cicero, el 22 d'octubre de 1936. El seu pare era vaquer i va venir a treballar a Mataró, on s'instal·là amb la seva família l'any 1940.

Era mecànic afinador de professió.

Va fer el servei militar a Sidi Ifni, en el moment de la revolta, i va sobreviure en una acció, en la qual varen resultar morts alguns companys seus.

Formava part de l'equip del Museu Arxiu de Santa Maria, pràcticament des de la constitució del grup a mitjan anys setanta.

Al Museu Arxiu, com tothom, treballava en allò que fes falta. Però ell era especialment polivalent. Va abocar tota la seva experiència professional múltiple i diversa al Museu Arxiu, dedicant-hi el seu temps lliure amb una actitud de servei incommensurable.

Lampista, electricista, pintor, fuster, vidrier, ... sempre amb la caixa d'eines. Va ser molt temps la nostra clau anglesa. Prestatgeries. vitrines, reparacions de tota mena... responsable de les claus, responsable dels stocks de les nostres publicacions, conserge...

Molts i molts papers de l'auca. Sempre curós, sempre buscant la millor solució, remarcant el darrer consell. Per damunt de tot, amb l'estimació per la feina ben feta.

Al 2008, en un sopar de l'equip per celebrar el mil·lenari de la parròquia, se li va reconèixer la seva valuosa aportació a la trajectòria de la nostra entitat amb un obsequi, una petita escultura del crismó de la lauda sepulcral paleocristiana, logo del Museu Arxiu, i símbol del primer cristianisme a la ciutat d'Iluro. A ell, que aleshores ja estava minvat per la malaltia, se li van entelar els ulls per l'emoció. Només ell sabia les hores i la dedicació esmerçada.

Va morir a la nostra ciutat el 19 de juliol passat.

En el Museu Arxiu el recordarem sempre com a bon company i amic, perquè ho era per sobre de tot.

Descansi en pau.

Nicolau Guanyabens i Calvet.
President-Director.

DIADA NACIONAL DE CATALUNYA 2012
MANIFEST D'ÒMNIUM CULTURAL DE MATARÓ

El Museu Arxiu de Santa Maria s'adherí al manifest d'Òmnium Cultural de Mataró, llegit el passat 11 de setembre en l'ofrena floral davant el monòlit d'homenatge a Rafael de Casanova. El transcrivim tot seguit.

«Una majoria dels catalans demanem canvis profunds en el marc legal en el qual es troba avui Catalunya. Siguin quins siguin aquests canvis, una cosa cal que quedi clara, nosaltres decidirem quin és el camí que escollim.

I per decidir aquest nou camí hem de tenir ben presents algunes reflexions en els àmbits de la llengua, la cultura i el país.

Com a poble, hem sofert i estem sofrint greuges constants relacionats amb la nostra llengua. El català no està en condicions d'igualtat amb el castellà, necessita el suport clar i contundent de les administracions. Això és especialment evident en les agressions que es reprodueixen amb força, sobretot en l'àmbit de l'escola. Els atacs al nostre model lingüístic no pretenen defensar drets individuals, com alguns diuen, sinó atacar la normalització plena de la nostra llengua. En aquest sentit, volem manifestar la nostra solidaritat amb els companys de les Illes i del País Valencià, que estan patint aquests atacs encara amb més cruesa i intensitat.

En l'àmbit de la cultura, és indispensable assegurar el nostre lloc en la cultura universal; cal augmentar la nostra presència al món sense intermediaris. Per fer-ho ens calen competències i recursos econòmics. Patim incomprensions i injustícies per part de les institucions espanyoles que malmeten la nostra producció cultural i la nostra projecció. Reclamem la normalització en àmbits com la televisió, el cinema o els llibres, que competeixen en desigualtat de condicions amb la producció en castellà.

Pel que fa al finançament, els sistemes que s'han anat succeint en els últims 32 anys no han resolt el problema de fons. Cal dir les coses pel seu nom: el finançament actual segueix essent un veritable espoli als ciutadans de Catalunya, i no es pot mantenir ni un dia més; ara més que mai ens fan falta recursos per aprofitar totes les nostres potencialitats i sobretot per dur a terme les polítiques socials que necessitem amb urgència. L'objectiu és que el nostre país tingui plena capacitat de decisió sobre els tributs que paguem els catalans.

Malgrat tot, no podem veure només els aspectes negatius de la situació actual. És cert que, gràcies a l'esforç de molts, hem avançat. Però no ens podem aturar, resta molta feina a fer. Hem de seguir treballant pel país en el dia a dia, a la feina, al carrer, a l'escola. Això és totalment i absolutament imprescindible. Però ara és hora de prendre també decisions de més volada, que marcaran el nostre futur durant molts anys. I aquestes decisions les haurem de prendre a partir d'unes majories com més àmplies millor, procurant integrar el màxim de persones, però sense renunciar en cap cas a les nostres ambicions nacionals. Per això, aquest Onze de Setembre fem una crida a tothom, als polítics i a la societat civil a treballar plegats per aconseguir la nació justa, socialment cohesionada i, per fi, plenament lliure que volem.»

CINQUANTENARI RESTAURACIÓ
DE LES TELES DE LA CAPELLA DELS DOLORS

Es compleixen ara cinquanta anys de l'inici de la restauració de les teles de la capella dels Dolors de la basílica de Santa Maria de Mataró.

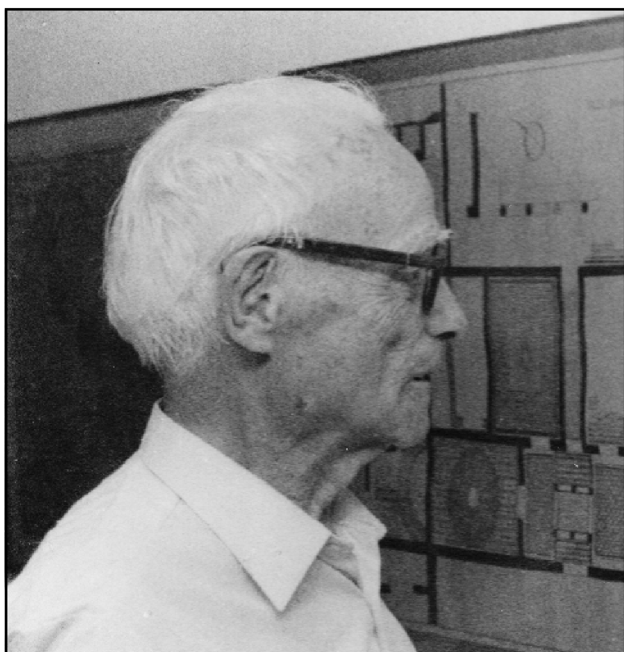
El dia 4 de juny de 1962 es reuní la Junta de la Congregació dels Dolors al domicili del subcorrector Mn. Josep Jubany. Després de l'informe del senyor Lluís Ferrer i Clariana, fou pres l'acord d'iniciar la restauració de les teles. Feta consulta als senyors Marià Ribas i Jordi Arenas, de Mataró, a Mn. Manuel Trens, conservador del Museu Diocesà de Barcelona, i al senyor Joan Ainaud de Lasarte, director dels Museus d'Art de Barcelona, es decidí, sense cap oposició, encarregar la restauració de les teles al senyor Ramon Gudiol i Ricart, de Barcelona.

Els treballs van començar amb les teles de sant Joan Evangelista i d'un dels àngels músics del sostre del cambril. Ja restaurades, pel desembre del mateix any, foren exposades, juntament amb

altres dues de similars sense restaurar, a la Biblioteca de la Caixa d'Estalvis, aleshores a la plaça de Santa Anna. En el mateix local, el 3 de gener de 1963, es celebrà una conferència-col·loqui, presentada pel senyor Marià Ribas. El senyor Joan Ainaud de Lasarte féu una «Valoració de Viladomat a través del temps»; el senyor Josep-Maria Gudiol, director de l'Institut Amatller, explicà la «Tècnica de restauració en l'obra de Viladomat»; i finalment, el senyor Santiago Alcolea, del mateix Institut, esbossà un «Perfil biogràfic de Viladomat». En el col·loqui, i entre altres persones, hi intervingué l'escultor Frederic Marés. L'acte el va tancar el secretari de la Congregació dels Dolors, Rafael Soler i Fonrodona. L'esdeveniment tingué ressò en tota la premsa barcelonina.

Per poder continuar la restauració, la Congregació rebé donatius de la Parròquia, de diverses persones, i també anònims; però el principal ajut fou de la Caixa d'Estalvis de Mataró, les aportacions de la qual permeteren acabar de restaurar, el 1977, les 43 teles de la capella i del cambril. La Caixa de Mataró contribuí també al coneixement i difusió de la capella i publicà l'any 1969 el libre de Santiago Alcolea *La Capilla de los Dolores en Santa María de Mataró*, que s'envià a totes les caixes d'estalvis d'Espanya i del qual, seguidament, se'n féu una edició en català.

La relació dels diferents passos i moments d'aquella restauració va publicar-se el 1978, en el primer número dels *Fulls del Museu-Arxiu*.

NOMENAMENT DE MARIÀ RIBAS I BERTRAN COM A MEMBRE DE LA GALERIA DE MATARONINS IL·LUSTRES

El ple de l'Ajuntament de Mataró, en sessió del 3 de maig de 2012, acordà nomenar Marià Ribas i Bertran com a membre de la Galeria de Mataronins Il·lustres. Un nou reconeixement a l'eminent arqueòleg que tant va fer per la salvaguarda, la investigació, l'estudi i la difusió del patrimoni mataroní i català.

Enguany, que commemorem els cinquanta anys de la descoberta de la vila de Torre Llauder, el Museu Arxiu es congratula d'aquesta distinció a qui va ser, també, un col·laborador de la nostra Institució.

CONFERÈNCIA SOBRE LA LAUDA SEPULCRAL PALEOCRISTIANA

El Museu Arxiu s'ha adherit al programa d'actes de celebració dels trenta anys del Centre de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya (CRBMC), amb l'organització d'una conferència sobre la lauda sepulcral paleocristiana, una de les peces més importants del nostre fons. L'acte va ser el 10 de maig, a la Sala polivalent del Museu Arxiu. Manel Salicrú, per part del Museu Arxiu, i Joan Escudé i Voravit Roonthiva, com a restauradors del CRBMC, van parlar de la història i del procés de restauració de la lauda.

DIA INTERNACIONAL DEL MUSEU 2012

El dia 18 de maig, a Can Palauet, com a acte inaugural de l'exposició sobre cinquanta anys de la vil·la romana de Torre Llauder i inserida en el marc del Dia Internacional del Museu 2012, va tenir lloc la conferència titulada *La descoberta de la vil·la romana de Torre Llauder* a càrrec de la Doctora Isabel Rodà, directora de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. L'acte va estar organitzat conjuntament pel Museu de Mataró i el Museu Arxiu de Santa Maria.

PRESENTACIÓ DEL LLIBRE SOBRE LA PESTA, DE CORAL CUADRADA

Organitzada pel Grup d'Història del Casal i el Museu Arxiu de Santa Maria, el dimecres 6 de juny, a Can Palauet, va tenir lloc la presentació de "El llibre de la pesta", de la doctora Coral Cuadrada. Van intervenir la doctora Roser Salicrú i la pròpia autora.

DISTINCIÓ ÒMNIUM 2012

Òmnium ha reconegut la tasca de molts anys del Museu Arxiu de Santa Maria concedint la Distinció Òmnium 2012 a la nostra institució. Des de 1997, Òmnium Mataró-Maresme distingeix cada any una persona o una entitat d'entre les que han contribuït en la defensa de la llengua, la cultura o el país. El guardó es va lliurar el dijous 28 de juny a la seu d'Òmnium.

ACTE DE PRESENTACIÓ DELS *FULLS 103*

El dia 11 de juliol, a la recent restaurada nau de Can Marfà, es va dur a terme l'acte de presentació del número 103 de la nostra revista *Fulls* del Museu Arxiu. Manel Salicrú presentà el contingut de la publicació dedicada, en aquest número, a la indústria a Mataró, mentre que Josep Maria Ferrer i Gibert, secretari de la Fundació Jaume Vilaseca, parlà del «Cens de fabricants de Gènere de Punt entre 1850 i l'actualitat».

L'acte, organitzat conjuntament pel Museu Arxiu de Santa Maria i la Fundació Jaume Vilaseca, va comptar amb molts assistents. Va ser presidit per l'alcalde de la ciutat Joan Mora i va ser el primer acte públic celebrat a Can Marfà, un cop acabades les obres de remodelació. Està previst que aquest espai sigui l'emplaçament del futur Museu del Gènere de Punt.

Fotografies: Miquel Lleixà i Mora

FESTIVAL INTERNACIONAL D'ORGUE

Entre el 14 i el 22 de juliol, la basílica de Santa Maria va acollir el Festival Internacional d'orgue *Mataró-Barcelona Jaume Isern*, promogut per l'Ajuntament de Mataró. S'hi van celebrar tres concerts amb xerrades prèvies i converses posteriors amb els organistes. Hi va haver també visites guiades a l'orgue monumental i un cicle de concerts informals a càrrec dels alumnes de l'Acadèmia Internacional d'Orgue de Mataró. El Museu Arxiu va col·laborar en l'organització del festival.

EL CONJUNT DELS DOLORS, OBERT TOTS ELS DISSABTES

S'ha iniciat una nova fase en l'obertura de l'espai museístic de la basílica de Santa Maria. Cada dissabte, a partir d'aquest octubre, es pot visitar amb audioguia el conjunt de la capella dels Dolors, un dels exemples més complets del barroc a Catalunya, decorat pel pintor Antoni Viladomat als inicis del segle XVIII. L'audioguia fa conèixer, amb la possibilitat de triar entre quatre idiomes, les característiques del conjunt a través del recorregut per la capella, la sagristia, la cripta i la sala de juntes.

El conjunt dels Dolors roman obert tots els dissabtes de 11 a 13 h i de 18 a 20 h. El preu de l'entrada és de 1,5 €. S'hi accedeix per la porta principal de l'església. Es tracta d'una activitat organitzada pel Museu Arxiu de Santa Maria, amb la col·laboració de l'IMPEM i de l'Arquebisbat de Barcelona.

JORNADES EUROPEES DE PATRIMONI

En el marc de les Jornades Europees de Patrimoni i amb la intenció de fer conèixer el patrimoni artístic de la basílica, el dissabte 29 de setembre s'han realitzat, matí i tarda, vuit visites guiades al campanar i l'orgue. Els visitants han pogut rebre explicacions directes de campaners i organistes sobre el funcionament de les campanes i de l'orgue monumental. A la tarda hi ha hagut jornada de portes obertes a les quatre seccions del Museu Arxiu.

Enguany, les Jornades Europees del Patrimoni han tingut com a lema "Europa, un patrimoni comú". Són una iniciativa del Consell d'Europa i compten amb la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, de l'Associació de Municipis i Comarques, de la Federació de Municipis de Catalunya i l'Institut Ramon Muntaner. A Mataró, el Museu Arxiu ha comptat amb la col·laboració de l'IMPEM, la parròquia de Santa Maria, el grup de Campaners i el grup d'organistes de la basílica.

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

Jaume Lloveras i Vivó ha lliurat una carta de 30 d'octubre de 1930 signada pels administradors de la Banda de Mataró demanant la municipalització de l'agrupació.

Els germans Comas i Valls han aportat llibres d'història local i de temàtica religiosa pertanyents a la biblioteca del seu pare, Jaume Comas i Pujol.

Maria Rosa Gallifa, vídua d'Enric Mons, ha fet donació de documents de la fundació i els primers consells pastorals de la parròquia de Nostra Senyora de Montserrat.

Pepe Garrido Salazar ha fet donació de dues llibretes de mosèn Joan Colomer i Trinxer, llibres i anotacions d'arqueologia, tres pergamins, escrits personals, impresos, fotografies de pessebres i d'activitats arqueològiques.

La família Adan Ferrer ha aportat més d'un centenar de cartells d'activitats esportives i culturals del Mataró de la postguerra.

Han aportat material bibliogràfic Carles Artigues, Manuel Vilatersana i Josep Comas. Destaquem l'ingrés de l'edició de 1807 del *Thesaurus hispano-latinus* de Bartolomé Bravo, donació de Magda Soler i Bachs.

Montserrat Salvador Corros ha ingressat una postal, i Maties Paloma Planas fotografies i clixés diversos.

Ramon Puig i Vinardell ha fet donació de diversos llibres de la Confraria de Santa Anna establerta a l'església parroquial de Santa Maria de Mataró.

A totes aquestes persones, el nostre agraïment.

ESTUDIS

Fins fa poc temps l'obra de Joan Vila, escultor de Mataró, era pràcticament desconeguda. La documentació recollida per l'historiador mataroní Joaquim Aguilar i Vallès durant molt de temps ha permès a Rafael Soler d'establir la seva biografia i descriure una gran part de la seva obra, de la qual Santa Maria de Mataró conserva el tabernacle de les processons del Roser, avui al Museu Arxiu de Santa Maria, el Crist de la imatge de la Mare de Déu dels Dolors, i l'alt relleu de l'altar de Sant Joaquim i Santa Anna.

JOAN VILA, ESCULTOR DE MATARÓ

NOTES BIOGRÀFIQUES

Joan Vila nasqué al mas Pagà de Santa Maria de Palautordera, fill dels esposos Francesc Vila i Margarida Pinell. En la documentació conservada, enlloc hem trobat ni la data ni l'any de naixement però, per les dates d'examen i de matrimoni, podria haver estat entre 1670 i 1676.

De molt jove habità a Mataró, a casa de l'escultor Antoni Riera, amb qui va fer l'aprenentatge. S'hi examinà de fuster a la Confraria de Sant Joan el 18 de maig de 1690. El 1691 adquirí una casa al carrer de Barcelona de Mataró, on s'establí. Des de 1692, Joan Vila era congregant dels Dolors. Ell s'anomenava escultor mataroní.

El 21 de novembre de 1700 es casà a Mataró amb Maria Móra, filla de Joan i d'Arcàngela, pagesos benestants de Sant Vicenç de Llavaneres; beneí el matrimoni el Rvd. Francesc Vila, germà del nuvi i beneficiat de Santa Maria del Mar de Barcelona. El 15 de desembre de 1701 fou batejat a Santa Maria el primer fill, a qui imposaren els noms de Josep, Fèlix, Esteve i Joan Baptista. El 24 de febrer de 1706 moria Maria Móra.

El 20 de novembre de 1707 Joan Vila es casà en segones núpcies amb Dorotea Fornés, filla de Jaume Fornés, cirurgià de Mataró, i de la seva esposa Maria Pou. Novament l'oficiant fou el germà del nuvi, en aquell moment rector de Valldoreix.

Josep Vila Mora és l'únic fill de l'escultor que arriba a adult i n'és sempre, ja des d'un testament de 1708, l'hereu universal. Sabem pels darrers testaments de son pare que no li continuà l'ofici, sinó que fou «Doctor en Drets en Barcelona domiciliat»; deu ser per això que, el 1730, Joan Vila deixa i llega «a Gabriel Xiralt fuster de Mataró la meva ferramenta que tinch en ma casa».

Aquest Xiralt entra d'aprenent de Joan Vila el 1700, i tota la vida professional mantingueren una estreta col·laboració. De fet, Gabriel Xiralt es casà en primeres núpcies amb Anna-Maria Riera Vila, neboda de l'escultor; ell i el seu fill Joan, prevere, són marmessors del darrer testament de Joan Vila, i el "nebodet", com s'hi anomena Joan Xiralt Riera, és el substitut en l'herència del fill de l'escultor.

Joan Vila morí el 3 d'abril de 1745 a Mataró, i fou sepultat a Santa Maria, «en la mia tomba construhida devant lo Santíssim»; se celebraren sufragis a tots els convents de Mataró[1]. Gabriel Xiralt fou sepultat a la mateixa tomba de Joan Vila, l'any 1772.

Signatura autògrafa de Joan Vila

CONTRACTES CONEGUTS

Ressenyem tot seguit els treballs coneguts de Joan Vila, a partir de l'abundant documentació i de les fotografies que ens ha facilitat l'historiador Joaquim Aguilar i Vallès. Les dades aplegades fins avui permeten entreveure una intensa i incessant activitat de Joan Vila, almenys entre 1690 i 1729. És possible que puguin aparèixer encara noves evidències

documentals sobre la seva obra, les quals, com les que presentem, permetran identificar-lo com a l'important escultor que degué ser en el seu temps.

El 1690 Joan Vila treballa a Vic amb Pau Costa en el retaule de la Mercè, del qual construeixen el pedestal, el sagrari i les grades. Pel contracte que publica la Dra. Aurora Pérez Santamaría[2], sabem que els dos escultors es tractaven en pla d'igualdat.

El 1692 contracta el retaule de Blanes. Per la importància d'aquesta notícia, hi dedicarem més endavant un apartat específic.

El 13 d'octubre de 1694 contracta la construcció del retaule de l'ermita de Sant Simó de Mataró. L'obra fou visurada el 15 de maig de 1700 per dos escultors notables, Llàtzer Tramulles i Pau Costa. El retaule ocupava tot l'absis de la capella. Al centre, la imatge de sant Simó apòstol, més gran que les altres; al damunt, la Mare de Déu del Roser i, a l'àtic, el Pare Etern; a un costat sant Roc i sant Sebastià, i a l'altre sant Cristòfol i una santa[3]. Dos atlants sostenien el retaule.

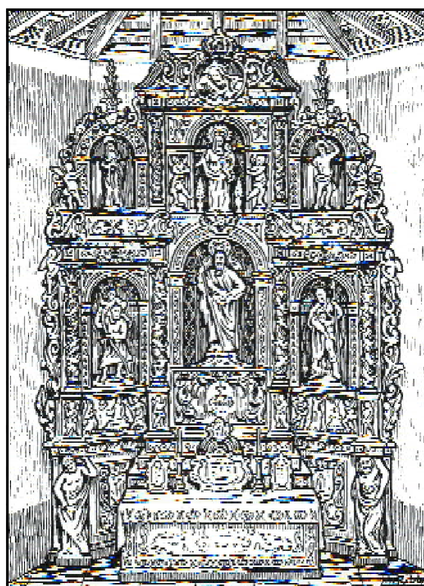
El retaule i tot el que contenia l'ermita fou cremat a la platja durant els fets de 1936[4]. En publiquem el bell dibuix de Marià Ribas i Beltran, que tant va treballar per la conservació i la divulgació del nostre patrimoni.

A l'església parroquial de Llerona, segons publicà Mn. Josep Mas, arxiver de Barcelona[5], Vila hi construí els altars del Roser (1701) i el de santa Margarida (1704).

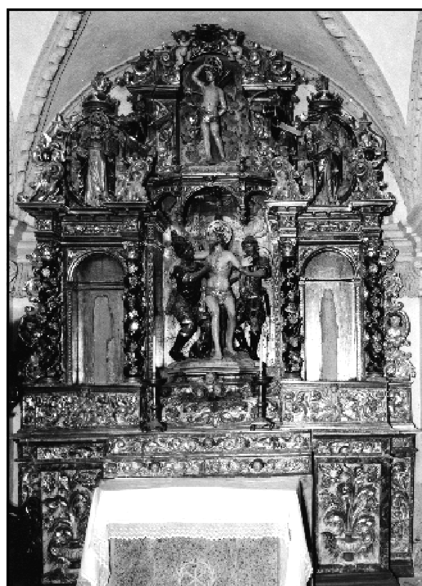
Ben a prop, a Santa Agnès de Malenyanes, on s'ha conservat l'església parroquial amb tots els seus retaules barrocs d'una gran bellesa, trobem un pagament a un escultor de Mataró pel retaule de sant Bertomeu (1705)[6]; totes les circumstàncies indiquen que es tractava de Joan Vila.

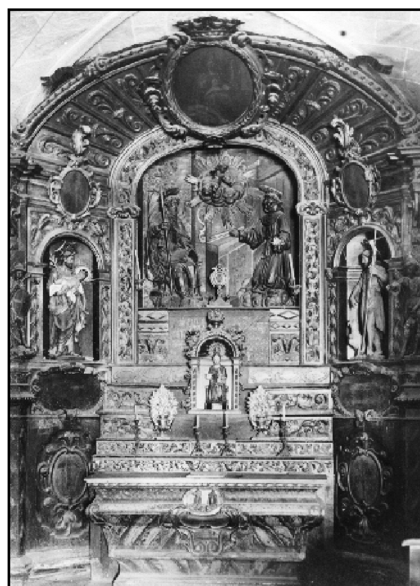
Retaule major de Sant Quirze del Vallès

Retaule de l'ermita de Sant Simó de Mataró. Dibuix de Marià Ribas i Bertran.

Retaule de Sant Bertomeu de Santa Agnès de Malenyanes.

Retaule de Sant Antoni de Vilassar de Dalt.

Àngel amb palmatòria.
Detall de l'altar del Sant Crist de Sant Quirze del Vallès.

El 1709, a Valldoreix, d'on era rector el seu germà, hi féu el retaule major que, sortosament, s'ha conservat.

Els anys de 1722 i 1723, junt amb Gabriel Xiralt, construeixen la capella de Sant Antoni de Vilassar de Dalt; en una edició dels goigs del sant hi ha la fotografia.[7]

El 1708, a Sant Quirze del Vallès, Joan Vila acaba el gran retaule que presidia l'església parroquial, actualment destruït. Se'n conserven bones fotografies. Allí mateix, el 28 de maig de 1715, «acabà de posar lo retaula» del Sant Crist.[8]

Tabernacle de les processons de la Mare de Déu del Roser.
Joan Vila, escultor (1729). Museu Arxiu de Santa Maria.

OBRES A SANTA MARIA DE MATARÓ

Joan Vila ja hi havia treballat de jove, amb els Riera. L'any 1690 va fer un cap de sant Joan Baptista per al gremi dels fusters, que el col·locaren a la seva capella, en un altaret darrera del retaule del sant, obrat pels escultors Vendrell; el 1701 construí també «una urna o caixa feta de esculptura per a col·locar la imatge del cap de dit sant [Joan] en lo retaule que la mateixa confraria té en dita Parroquial».

El 30 d'octubre de 1695 Joan Vila escultor i fuster cobra onze lliures per «los treballs posats al adobar la imatge de Nostra Senyora del Roser que se ha posat millor».[9] L'any 1729 féu el tabernacle processional del Roser,[10] un conjunt que sortosament encara podem contemplar.

Abans de 1697, al creuer, entre la capella del Roser i l'altar major, fou construït el retaule de Santa Anna, que feia parella amb el qui hi havia a l'altra banda, dedicat a les Ànimes del Purgatori. Era un retaule amb columnes salomòniques, del qual es va salvar el plafó central amb les imatges en alt relleu[11] de la trobada de sant Joaquim i santa Anna davant la Porta Daurada del Temple,

Retaule de Santa Anna, a la basilica de Santa Maria de Mataró.
Fotografia: Joan Castellà. MASMM.

inspirades en els Evangelis apòcrifs; del cor d'ambdós en surt la Puríssima.

No teníem cap notícia de qui va fer aquest retaule però l'historiador Bada, en una conferència a Mataró pel maig de 1992, el posà d'exemple de retards en els pagaments convinguts, i això ens permet saber-ne la data i l'autor: la queixa era de l'escultor Joan Vila, l'any 1697.[12] El contracte, que no especifica el nom de l'autor és del 1695.[13]

Una obra important de Joan Vila a Santa Maria és el grup escultòric de la Mare de Déu dels Dolors, així com treballs importants de fusteria de la seva capella (1709).[14]

La imatge de la Verge Maria fou reformada totalment a l'època del corrector Camín (1846) per tal de poder-la vestir amb l'hàbit negre dels Servites i posar-li el cor d'espases i la corona de plata, segons la moda de l'època.[15] Ens podem imaginar com devia ser la imatge pel dibuix que en féu Antoni Viladomat, probablement per preparar la pintura a l'oli que encara es conserva i que s'havia utilitzat com a teló del cambril. El Crist del grup, en canvi, s'ha mantingut igual, i presideix la capella des de fa més de tres-cents anys.

Mare de Déu dels Dolors, amb la talla del Crist, obra de Joan Vila a la fornícula del retaule de la capella dels Dolors. Basilica de Santa Maria de Mataró. Fotografia: Joan Castellà. MASMM.

EL RETAULE DE BLANES

Recentment Joaquim Aguilar i Vallès ha localitzat, a l'Arxiu de Girona, el contracte de 1692[16] i altres documents que demostren clarament que el retaule major de l'església parroquial de Santa Maria de Blanes fou obra de Joan Vila.

El 1889 se'n va canviar la imatge principal i el retaule fou destruït en l'incendi provocat arran dels fets de 1936. L'historiador Ferran Gómez el descriví detalladament;[17] per aquesta descripció i per la fotografia, sabem que el retaule era d'estructura poligonal i ocupava tot l'absis de l'església; constava de cinc carrers, el central amb el cambril de la Verge, més ample; a l'àtic, formant el remat central, la figura del Pare Etern. A banda i banda, columnes salomòniques, àngels, ornamentació vegetal, escenes de la vida de la Verge i fornícules amb imatges de sants. Gómez publicà també l'esquema numerat que reproduïm per tal de conèixer la iconografia del retaule.

ALTRES TREBALLS

Fins aquí hem parlat de Joan Vila únicament com a fuster i escultor, però sabem que també actuà com a dissenyador i arquitecte. Segons que expliquen els senyors Garcia Espuche i Guàrdia Bassols, l'Arxiu Municipal de Mataró conserva dissenys de Joan Vila. Destaquen el que va fer el 1713 per a Joseph Palau i per a Anna-Maria Arnau i de Cabanyes, dels terrenys que posseïen prop del Portal de Barcelona, en vistes a obtenir permís per edificar-hi. In situ va assenyalar la línia d'edificació, deixant l'espai per a la futura plaça de Santa Anna. El 1720 s'aprovà la parcel·lació dels Palau i Arnau i quan, el 1721, l'Ajuntament concedeix a Anna Arnau el «permiso para establecer casas [...] siguiendo el diseño que está ya formado por Juan Vila», li imposa que segueixi «el rumbo, fachada y modo» amb què han començat les obres de Palau, «siguiendo en todo lo diseñado por dicho Juan Vila».[18]

Els esmentats Garcia i Guàrdia comenten amb aquestes paraules que un escultor exercís d'arquitecte:[19] «La intervenció d'un home d'aquest

ofici en els projectes mencionats no deixa de ser interessant; l'escultor és, en efecte, una persona adequada per realitzar aquests treballs que requereixen l'ús dels plànols […]; l'ofici fa que aquests homes [els escultors] s'acostin més a la dificultat del projecte, del dibuix, del plànol, que no els mestres de cases, més relacionats amb el treball in situ».

Considerem Joan Vila un bon mataroní; tot i les poques obres que han arribat als nostres dies, podem afirmar que era un dels millors escultors i projectistes del barroc català.

Rafael Soler i Fonrodona

Annex

Contracte del retaule major de l'església parroquial de Santa Maria de Blanes (1692).

«Die sexta mensis apprillis anno a Natt[ae]. Domini MDCLXXXXII. In villa de Blanas, diocs. Gerundae.

In Dei nomine Amen. De y sobre lo fer y fabricar lo retaula del altar major de la Mare de Déu de la iglésia parrochial de Santa Maria de la vila de Blanas, bisbat de Gerona, per y entre lo Rnt. Francisco Poch y Alamany, prevere y beneficiat de dita igla. parrochial de una part; y Joan Vila escultor, natural de la parròchia de Santa Maria de Palautordera del bisbat de Bar[na], ara emperò en la vila de Mataró del mateix bisbat habitant de part altre.

De y per rahó de dita fàbrica per y entre ditas parts, tant conjuncta quam divisament, són estats fets, firmats y jurats los capítols y pactes havall escrits y següens.

E primerament és estat pactat y capitulat per y entre ditas parts y lo dit Rnt. Fran[co.] de Poch y Alamany de son grat y certa sciència dona y consedeix a preu fet al dit Joan Vila, pnt y baix acceptant, lo fer y fabricar lo dit retaula del altar major de la Mare de Déu de dita igla. parrochial de Santa Maria de Blanas, lo qual tinga de fer y fabricar dit Vila, tot de fusta de alba bona, secha y rebadora, tota la qual fusta de alba y demés pertret necessari per dita obra tinga de posar y bastraurer dit Vila a sos gastos y axí mateix tinga de fer y fabricar dit retaula ab lo modo y forma y ab tots los requisits ques demostran y veuan en la trassa que dit Vila aporta, la qual és firmada de mà y lletra de dit Rnt. Francisco de Poch y Alamany y del dit Joan Vila y dit retaula haja de haver fet y fabricat y assentat dit Vila dins quatre anys pròxims, comptadors del dia primer del mes de janer pròxim vinent en havant, y dita fàbrica tinga de fer y treballar dit Vila dins la pnt. vila de Blanas, y dins un quarto del Palau del Ex[m] Sr Marq[s.] de Aytona, lo qual per dit effecte se li asenyalarà, per la qual fàbrica, ço és per les mans, fusta y demés pertrets necessaris per d[a]. obra, convé y en bona fe promet dit Rnt. Francisco de Poch y Alamany al dit Joan Vila, mil nousentas vint y sinch lliures, moneda Bar[na], pagadoras ab sinch iguals pagas, ço és la primera lo dit primer dia del mes de janer pròxim vinent, la segona de dit dia primer pròxim vinent a un any, la tercera de dit dia primer de janer pròxim vinent a dos anys, la quarta de dit dia primer del mes de janer a tres anys, y la quinta de dit dia primer de janer pròxim vinent a sinch anys, que serà al cap de un any que serà acabada dita fàbrica, lo que promet attendrer y complir sens dilació ni escusa alguna, ab esmena de tots danys y gastos ab obligació de tots sos béns etiam en la major y més ampla forma de la Rnt. Cambra App[ca]. llargament y ab jurament.

Item és estat pactat y capitulat per y entre ditas parts que acabada dita obra, aquella tinga de ser visurada per dos mestres experts, la qual visura se tinga de fer dins quatre després de estar acabat y assentat dit retaula, y en cas dita obra visurada no estiga segons lo modo se demostra ab dita trassa, aquella té de tornar a fer dit Vila a sos gastos.

Item és pactat que dit Vila tinga de fer lo camaril de la inmatge de la Mare de Déu, de tretse a catorse palms de amplària y des de lo altar a la paret tant fondo com puga ésser y de la alsària segons està en la trassa y que en lo trono de la Mare de Déu y tinga de haver alguna cosa més de escultura de la ques demostra a la trassa.

Item és pactat entre ditas parts que lo dit Rnt. Francisco de Poch y Alamany promet donar al dit Vila tot lo temps habitarà en la pnt. vila per dita fàbrica, tota la franquesa que té un capellà o un militar.

Item és pactat que lo dit Rnt. Francisco de Poch y Alamany tinga obligació de fer aportar tota la fusta se haurà de menester a dita fàbrica, des de qualsevol port o vila de la costa, ço és des de Mataró fins a la pnt. vila de Blanas, y fins a la casa de dit Palacio ahont se farà dita fàbrica.

Item és estat pactat, y pnt. lo dit Joan Vila, accepta dit preu fet y fàbrica, y no res menys de son grat y certa scièntia per ell y per los seus hereus y successors, qualsevols convé, y en bona fe promet al dit Rnt. Fran[co] de Poch y Alamany pnt. y als seus y a qui ell voldrà perpetuament que farà y fabricarà dit retaula, en lo modo y forma dalt dits y segons se veu y mostra ab dita trassa y aquell tindrà fet, fabricat y posat dins dits quatre anys, comptadors de dit dia primer de janer primer vinent, en havant com dalt està dit, lo que promet attendrer y

complir sens dilació ni escusa alguna, sots pena de escriptura de ters, sens o ab requesta de dies ab salari de procurador de vint sous per quiscun dia ab esmena de tots danys y gastos y despesas les quals en cas se fassan, promet restituhir. Per lo que ne obliga sa perçona y tots y sengles béns y drets seus, axí mobles com immobles pnts. y esdevinidors, haguts y per haver, ahont se vulla que sian, encara que privelegiats en qualsevol manera, renuncia per ço a totas gràcias, privilegis, cessió de béns a son for propri sub me, sentse a qualsevol altre, ab facultat de variar constitució de procurador de tots los escrivans y nuncios de las Corts Ecclessiàstica y Real de Gerona, y dels Mag^{chs}. Veguers, eo regint las Veguerias de Bar^{na}, Gerona y Besalú, y altres de quiscu dells a soles per a firmar la obligació y escriptura de ters y regestre en aquellas, o altre de ellas, llargament ab deguda forma y ab jurament.

E finalment

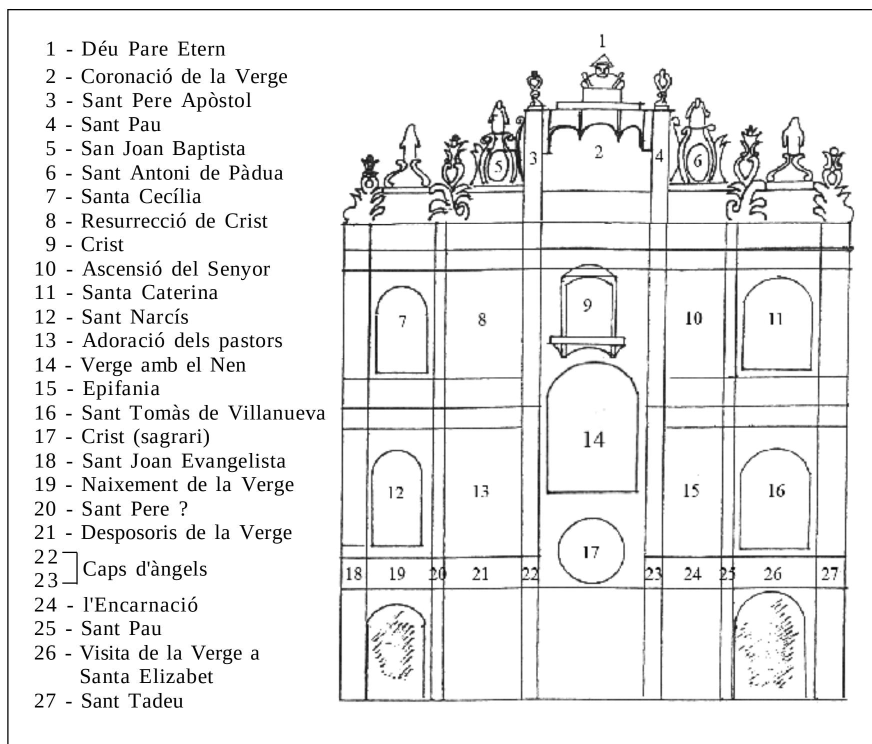
Et ideo Nos dictae partes laudantes predictam capitulationem et evinensiam et omnia et singula in eadem contenta convenimus et promittimus una parts nostrum alteri et nobis ad imvisem et vicissim predicta omnia et singula prout ab utraquae partem nostrum se referunt ac pertinent et spectant attendere et complere, tenere et observare prout superius continetur et sich promittimus ad imvisem et juramus.

Actum.

Testes sunt Ill^{is} Ignasius de Pujol, domicellus, Barchinonae domiciliattus, procurator Generalis Ex^{mi} Dni. Marchionis de Aytona et R^{dus} Michael Perdigo pbr. et gramaticae magister dictae villae de Blanas.»

Retaule major de l'església parroquial de Santa Maria de Blanes.

Esquema de la iconografia del retaule de Santa Maria de Blanes. Extret de la revista *Blanda*, 1998.

NOTES:

1.- Les dades biogràfiques s'han extret de les fonts següents:

Llibres Sagramentals de Santa Maria de Mataró.

Capítols matrimonials entre Joan Vila i Dorotea Fornés. Arxiu de la Corona d'Aragó, (=ACA) Protocols Notarials de Mataró, sèrie 447, notari Martí Simon, 20 de novembre de 1707.

Testament de Joan Vila, ACA, Protocols Notarials de Mataró, sèrie 608, folis 346v-348r, notari Salvador Mataró, 14 d'abril de 1730.

Testament de Joan Vila, ACA, Protocols Notarials de Mataró, sèrie 651, notari Josep Pintat, 15 de desembre de1744.

Còpies dels documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó estan dipositades al Museu Arxiu de Santa Maria cedides pel Sr. Joaquim Aguilar i Vallès.

2.- AURORA PEREZ SANTAMARIA, *L'escultura barroca a Catalunya,* (Lleida 1988). Editorial Virgili i Pagés, p. 541.

3.- Aquestes imatges són les que hi havia abans de la Guerra i que reporta Marià Ribas. En el retaule original hi havia un sant Antoni de Pàdua. (Arxiu Diocesà de l'Arquebisbat de Barcelona, juny 1701).

4.- JOSEP COLOMER I BUSQUETS, *L'ermita de Sant Simó de Mataró. Recull de dades històriques, 1691-1700,* (Mataró 1994).

5.- JOSEP MAS, PREV., «Nota històrica de l'esglèsia parroquial de Llerona», dins *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, vol. III, Societat General d'Arts Gràfiques, (Barcelona 1909).

6.- JOSEP MAS, PREV., *«Nota històrica de l'església parroquial de Santa Agnès de Malenyanes»,* Foment de la Pietat Catalana (Barcelona 1923).

7.- *Goigs de sant Antoni Abat,* Sant Genís de Vilassar, Estampa de J. Casas (Barcelona 1925).

8.- Llibre de l'Obra (1698-1840). Arxiu Parroquial de Sant Quirze del Vallès.

9.- LLUÍS FERRER CLARIANA, *Santa Maria de Mataró . La parròquia i el temple,* Vol II, Museu Arxiu Històric Arxiprestal (Mataró 1971), p. 80.

10.- FERRER CLARIANA, *Santa Maria,* Vol II, p. 86.

11.- Pel fet de ser un alt relleu, el plafó central va resistir l'onada de tirar els sants daltabaix de juliol de 1936; quan el retaule va ser desfet, aquest plafó de 274 x 207 cm es diposit添 al Museu Municipal. Avui és instal·lat a la capella de sant Pere.

12.- Informació extreta del llibre de Visites Pastorals del Bisbat.

13.- MANUEL SALICRÚ I PUIG, «La confraria de Santa Anna, la confraria dels bracers i comparets, establerta en l'església de Santa Maria de Mataró». Article inèdit que es publicarà properament als nostres *FULLS*.

14.- XAVIER ALARCON CAMPDEPADRÓS, *La Venerable Congregació de la Mare de Déu dels Dolors de Mataró,* (Mataró 2009), edició de l'autor.

15.- Aquesta reforma originà una forta polèmica, vegeu «Monner contra Camín. Una airada protesta», *FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 88 (Mataró, abril de 2007).

16.- Arxiu Històric de Girona, notaria de Blanes, 236, Joan Mota i Ribas, 6 d'abril de 1692. Vegeu-ne la transcripció a l'apèndix.

17.- FERRAN GÓMEZ MARTÍNEZ, «El retaule barroc de l'Altar Major de la parròquia de Santa Maria de Blanes», dins *Blanda* (Blanes 1998).

18.- ARXIU MUNICIPAL DE MATARÓ, *Deliberación,* intercalada entre els dies 26 de març de 1721 i 9 de maig de 1721.

19.- ALBERT GARCIA ESPUCHE, I MANUEL GUÀRDIA BASSOLS, *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*, Patronat Municipal de Cultura, col.lecció Caps de bou, núm. 11 (Mataró 1989), p. 88.

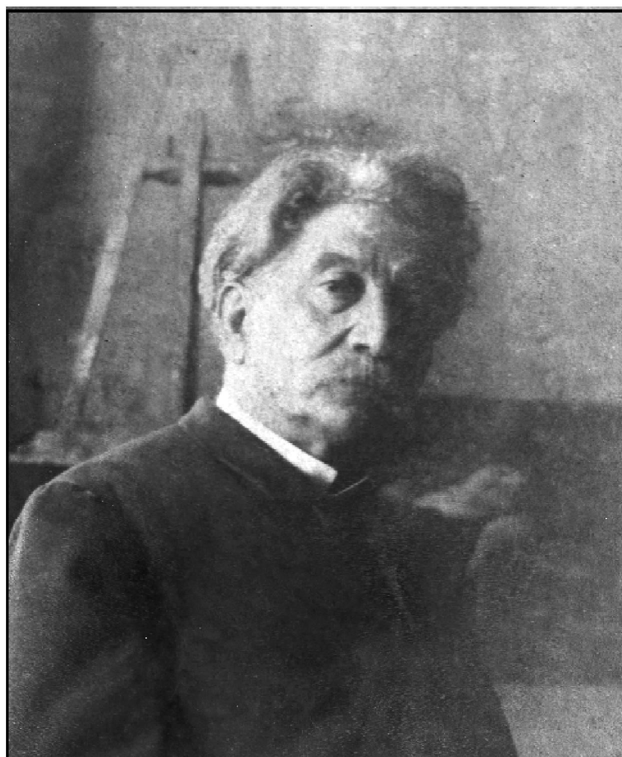
Agraeixo la col.·laboració de Joaquim Aguilar i Vallès, Rafael Mitjans i Berga i dels companys del Museu Arxiu.

Es coneixia que el pintor Ramon Martí i Alsina estava relacionat amb Mataró per vincles familiars i professionals i que la seva mare era mataronina, però fins ara no s'havia estudiat mai la relació concreta entre l'artista i la nostra ciutat, amb dades, dates i noms.

Pere Tió i Casas en aquest article identifica els familiars mataronins de Ramon Martí i Alsina, fent constar la professió i les idees polítiques que tenien, i les cases on vivien. Parla dels seus padrins, dels qui fins ara poca cosa se'n sabia, i d'una seva germana de Mataró, de la que ningú n'havia parlat mai. Explica el paper de Mataró i el seu entorn en els inicis professionals de l'artista, i ens dóna a conèixer una imatge inèdita, el retrat de Marianna Alsina i Vieta, la mare del pintor.

RAMON MARTÍ I ALSINA A MATARÓ

Ramon Martí i Alsina és reconegut com a un dels pares de la pintura catalana moderna. Pioner del realisme i del paisatgisme va exercir el seu mestratge com a catedràtic de l'Escola Oficial de Belles Arts de Barcelona, la Llotja, i a través dels seus nombrosos tallers, on estava envoltat d'ajudants, deixebles, contertulians i admiradors. Dels seus múltiples seguidors, en destaquen dues figures: Joaquim Vayreda i Modest Urgell.

Ramon Martí i Alsina fotografiat al seu taller, ja gran, amb un aspecte que no contradiu la descripció del seu deixeble Manuel Rodríguez Codolà: «Con su mirada penetrante, su hablar cortado, rápido, persuasivo, su abundosa cabellera nívea peinada hacia atrás... sujetando con firmeza el pincel y manejándolo con inconcebible rapidez...».
Arxiu Ricard Martí Rovira.

La seva obsessió pel dibuix i la pintura l'abocà a dedicar-se plenament al seu art. Encomanà l'afició a parents i amics: a tots els seus fills –especialment a Ricard, a Camil i a Annita–, al seu gendre Josep Lluís Pellicer, al seu nebot Jaume Pons Martí, al seu amic de tota la vida Narcís Monturiol, al doctor Letamendi... a tothom a qui podia.

Nascut a Barcelona el 1826, de mare mataronina, es va casar el 1850 amb Carlota Aguiló, filla d'un argenter mallorquí, amb qui va tenir cinc fills: Camil (1851), Annita (1853), Carlota (1855), Ricard (1858) i Ramona (1860). Va enviudar quan tenia cinquanta-un anys i es casà en segones núpcies, als seixanta-un, amb Francisca (Paquita) Chillida, de vint-i-sis, amb qui va tenir tres fills més.

La vinculació amb els seus oncles i cosins de Mataró el tingueren relacionat amb la nostra ciutat des de ben petit. Mataró li fou el punt de partida d'innombrables excursions pictòriques i aquí començà a guanyar-se la vida pintant.

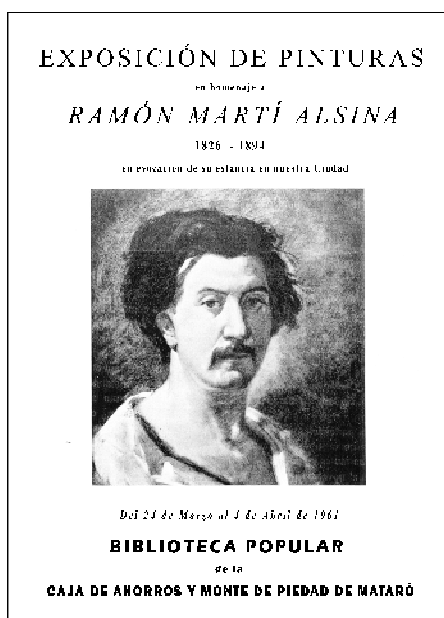
Es distingí per les seves idees polítiques avançades i pel seu caràcter tempestuós i apassionat i, professionalment, conegué l'èxit i el reconeixement artístic, però fou un pèssim administrador dels seus ingressos.

Un dia de primers de desembre de 1894 va baixar a la caseta-taller que tenia a la Barceloneta a admirar un fort temporal, d'aquells que tant l'inspiraven per a pintar les seves marines, hi agafà una pulmonia a resultes de la qual va morir el 21 de desembre als seixanta-vuit anys d'edat. Va deixar la vídua, Paquita, amb escassos recursos i amb tres criatures petites del matrimoni: Ramon, de sis anys, Enric, de tres i Emília de deu mesos.

PERDURACIÓ A MATARÓ DEL RECORD DE RAMON MARTÍ I ALSINA

A Mataró, a Ramón Martí i Alsina, sempre se l'ha tingut com a algú de casa. És ben sabut que el pintor sentia una gran atracció pels entorns de la capital del Maresme, que va reflectir constantment en les seves teles i dibuixos –i també en els records personals que va deixar escrits–. La seva mare era filla d'aquesta ciutat i, per tant, l'artista aquí hi tenia els seus oncles i cosins i altres parents. Els pares del pintor s'hi havien casat el 1810 i més tard es varen traslladar a Barcelona, on va néixer Ramon Martí i Alsina el 1826.

El record d'aquesta vinculació de Ramon Martí i Alsina ha estat notòria durant molt temps per a la gent de Mataró, tot i que darrerament es pugui haver anat esvaint. El 1961 –ja fa més de cinquanta anys, doncs–, encara es va organitzar una magnífica exposició d'olis seus a la galeria de la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis de Mataró on, en el programa, quedava ben patent que aquesta relació es conservava ben viva[1].

Portada del programa de l'exposició de la Caixa d'Estalvis de Mataró del 1961.

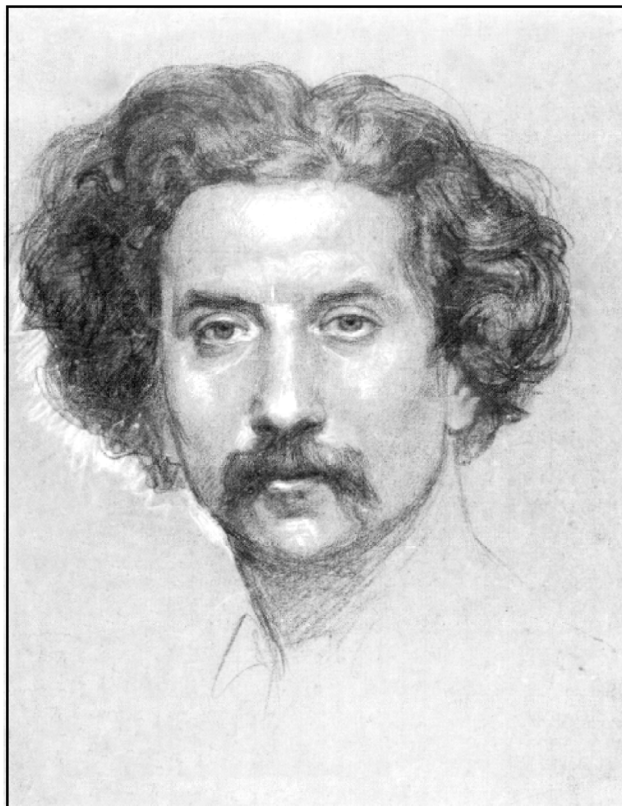
Moltes famílies de Mataró tenen obra de Ramon Martí i Alsina perquè, a més de ser pintor de fama amb lligams a la ciutat, va ser molt prolífic en la seva carrera: es calcula[2] que va pintar més de quatre mil olis i se li tenen comptabilitzats més de dotze mil dibuixos. I no passa dia que no n'apareguin de nous[3].

Una producció tan copiosa només es pot entendre per la dèria que tenia l'artista d'estar sempre dibuixant i pintant i per la seva traça i agilitat en l'ofici. Un alumne seu explica que «dibujaba con seguridad y prontitud tales, que cualquiera hubiera podido creer que su mano adelantábase a su mirada. En minutos apuntaba una figura de tamaño académico»[4]. També contribuïa a incrementar el nombre de les seves obres la circumstància que va arribar a mantenir oberts set tallers alhora que funcionaven a ple rendiment, amb ajudants que col·laboraven en l'elaboració dels quadres. Pintava, com qui diu, en sèrie. Es podria dir que en aquells anys de la Revolució Industrial que s'estava imposant la producció intensiva en tots els rams, ell, gairebé, va organitzar una indústria de la producció artística[5].

Els lligams de Martí i Alsina amb el Maresme es varen acabar d'estrènyer en els darrers set anys de la seva vida amb motiu del casament, el 1887, del seu fill Ricard amb l'hereva de can Castells d'Argentona, Concepció Cabot Bravet (descendent dels argenters Cabot de Llavaneres, per la branca de Calella)[6]. Això va propiciar que Ramon Martí i Alsina fes moltes estades a can Castells en aquest temps, que aprofitava sempre per a pintar. En recordança d'aquesta relació, la vila d'Argentona va organitzar per la festa major del 1942 una exposició amb quadres seus complementada amb obres d'autors argentonins[7]. Ara fa poc, el 2005, se n'hi va organitzar una altra[8], tota amb quadres de Martí i Alsina –molts de gran rellevància– acompanyats de dibuixos inèdits i se'n va publicar un interessant catàleg[9].

RAMON MARTÍ I ALSINA, ESCÀS DE BIBLIOGRAFIA. AFLORA DOCUMENTACIÓ INÈDITA

Curiosament, Ramon Martí i Alsina, tan proper i tan prolífic, i amb tanta incidència del seu mestratge en la història de la pintura catalana, no ha tingut cap estudi profund i detallat ni se li ha dedicat cap llibre individual, gros i ben imprès com els que tenen tots els autors importats –i fins i tot molts de segona i tercera fila–. Tot es limita a simples capítols en històries generals de l'art, introduccions en catàlegs d'exposicions, algun estudi curtet, però no ha rebut mai l'atenció que es mereix pel paper que li pertoca en la història de la pintura. Un paper que no li nega ningú, però sorprèn que l'única monografia publicada fins avui encara sigui *El pintor Martí i Alsina. Els precedents artístics, l'home i l'artista, l'obra* de Joaquim Folch i Torres, un llibret editat per la Junta Municipal d'Exposicions de Barcelona el 1920, fa gairebé un segle!

Ramon Martí i Alsina. Autoretrat, ca. 1875. MNAC.
L'artista va autoretratar-se reiteradament durant tota la seva carrera.

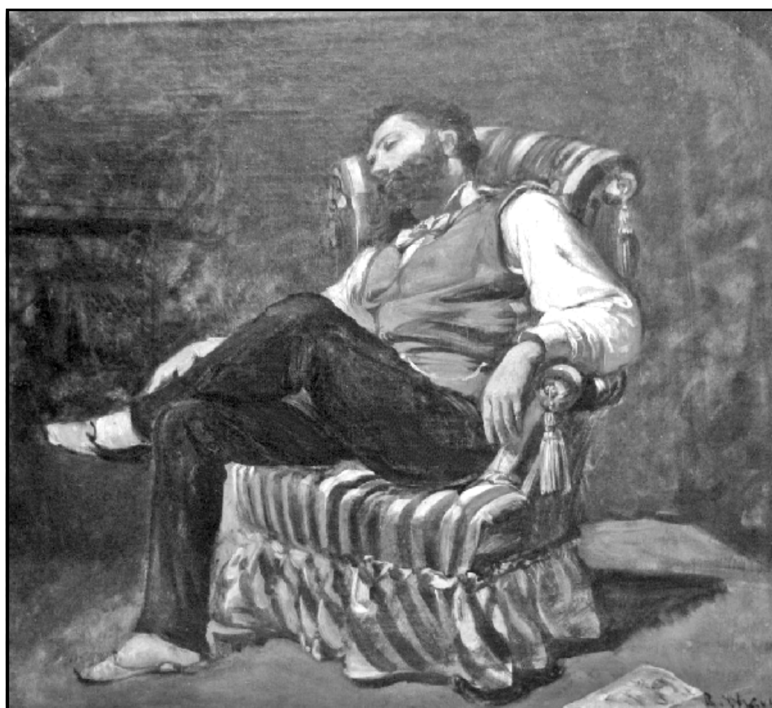
Cal dir que el Museu Nacional d'Art de Catalunya[10] sempre ha tingut Martí i Alsina en un lloc preeminent i l'ha posat periòdicament a primera fila en exposicions temporals: de les més recents cal recordar-ne l'exposició de 1994 dedicada als tres artistes de qui es va commemorar en aquell any el centenari de la seva mort –Lluís Rigalt, Ramon Martí i Alsina i Joaquim Vayreda–[11] que es va centrar en el tema del paisatge; i l'última, la del 2011, dedicada als realismes, amb la figura com a tema exclusiu, que va tenir Martí i Alsina com a principal protagonista i es va fer dialogar la seva obra amb la d'artistes contemporanis com el seu gairebé germà bessó, Gustave Courbet, i amb la d'altres artistes anteriors i posteriors[12].

Observem com en les últimes exposicions sempre se'ns acostuma a presentar Martí i Alsina acompanyat d'altres pintors; sembla com si costés, deixar-lo anar sol[13].

Recentment, però, en l'any 2010, hem tingut un parell d'agradables notícies: la restauració d'un quadre seu, el de més grans dimensions de la història de la pintura catalana, *El gran dia de Girona*[14], que ha motivat la publicació del magnífic catàleg[15] que ha acompanyat l'exhibició del quadre un cop restaurat.

I encara el fet més rellevant, i que ha passat més desapercebut, és que se li ha dedicat una tesi doctoral[16], inèdita però accessible per Internet, *El pintor Ramon Martí Alsina (1826-1894): Contrastos de la seva vida a partir d'una documentació inèdita i proposta d'un primer catàleg,* de la qual és autora María Concepción Chillón Domínguez. Un fet que cal celebrar. L'autora, en la part tercera de la seva tesi, ha posat generosament a disposició dels interessats i estudiosos tota la documentació que li han facilitat uns descendents del pintor[17].

Fins ara s'havien de cercar les dades biogràfiques d'una manera dispersa, pescant d'ací i d'allà, i sovint de notes deixades pel mateix pintor a algun crític o estudiós. I era a través dels escrits d'aquests, del que ens havíem de refiar. Raimon Casellas, per exemple, quan fa l'article necrològic del pintor a *La Vanguardia* diu que les dades biogràfiques i les dates i períodes de la vida artística de Martí i Alsina les ha pogut escriure «merced a unes apuntes que el maestro escribiera para nuestro uso» [18]. Joaquim Folch i Torres, explica clarament que, per a redactar el seu llibre de 1920, a més de la pròpia recerca, el gruix de la informació l'ha

Ramon Martí i Alsina. *La migdiada.* 1884
MNAC. Llegat Santiago Espona
Un exemple del realisme:
Un home en una actitud ben trivial.
Foto: Delfín Tió

obtingut dels «escrits, pensaments i memòries de l'artista, que em foren generosament posats a les mans pel seu fill D. Ricard, al qual vull donar mercès per aquesta bondat amb mi».

Sabíem, doncs, que existien papers biogràfics, i d'altre tipus, que podíem conèixer, en part, d'una manera indirecta a través d'aquests autors[19]. Aquesta documentació, l'ha anat conservant la família, per bé que s'ha repartit, poc o molt, en transmissions hereditàries entre els descendents.

És a causa d'aquesta divisió que M. Concepción Chillón ha d'escriure que, per a redactar la seva tesi, «no he pogut tenir accés a la part documental de l'arxiu familiar (de Martí i Alsina) que treballa Maria Teresa Guasch»; però un cop ha tingut la tesi presentada ens fa avinent que «l'altra part de l'arxiu –la que no havia pogut conèixer–, també d'origen familiar, ha quedat dipositada[20], per fi, a l'Arxiu del Museu Nacional d'Art de Catalunya després de molts anys d'haver estat impossible de consultar-la»[21].

Així, doncs, ara ja tenim disponibles dos nous arxius –d'un origen comú– per a l'estudi de la vida i l'obra del pintor[22].

És indiscutible que aquesta documentació que ara acaba d'aflorar haurà de servir per a estimular nous estudis i contribuirà a definir amb més precisió el protagonisme de Ramon Martí i Alsina en la història de la pintura.

PAISATGISME I REALISME PICTÒRIC. EL LLOC DE MARTÍ I ALSINA EN LA HISTÒRIA DE L'ART

El segle XVIII a Europa és el Segle de les Llums, de la Il·lustració, de l'Enciclopedisme on es proclama la capacitat de la raó per a entendre les lleis naturals. El mitjà principal per al coneixement és, des d'ara, l'observació de la realitat amb una actitud científica, desprovista d'apriorismes. Aquesta nova manera de veure les coses es desenvolupa en el segle XIX amb el Positivisme, que no es limita a ser una teoria filosòfica sinó que impregna tota classe de manifestacions humanes.

Així, podem veure com Stendhal afirmava que una novel·la havia de ser com un mirall que es passeja pel camí, Gustave Courbet deia als seus alumnes que la pintura no podia consistir en res més que en la reproducció de les coses reals existents. Quan observem els paisatges o les figures de Ramon Martí i Alsina, que reflecteixen la realitat d'una manera molt més viva i contundent que els seus predecessors, ens podem adonar que la seva pintura s'identifica amb aquests nous plantejaments estètics.

Hi ha unanimitat en reconèixer que l'inici del paisatgisme modern –i del realisme pictòric– a la península és obra de Ramon Martí i Alsina[23].

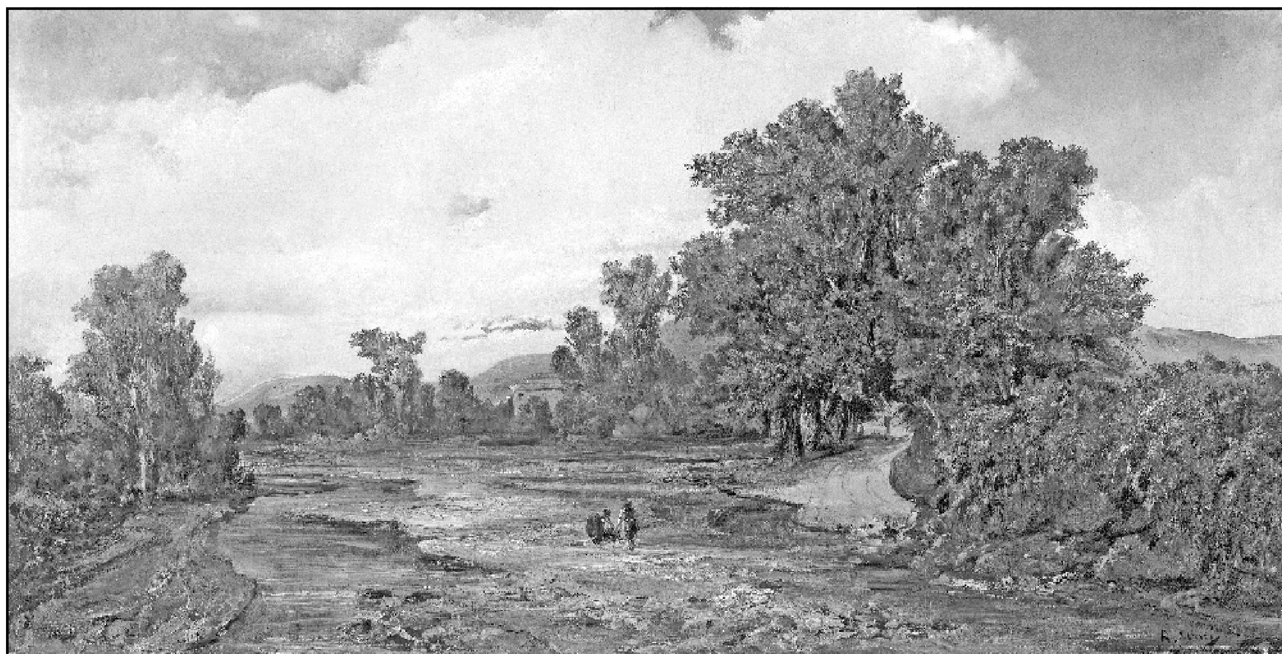
Francesc Fontbona, el més autoritzat especialista, ha escrit pàgines molt aclaridores sobre el transcendental paper que va tenir a Europa la introducció del paisatge en la temàtica dels pintors del segle XIX per a superar l'academicisme imperant i satisfer els nous gustos propiciats pels canvis socials que s'estaven produint[24].

El cas europeu més estudiat és el francès, amb l'Escola de Barbizon, que és tinguda per la creadora del paisatgisme pictòric modern basat en la pintura a l'aire lliure i en una reproducció objectiva del tema. Es consideren de l'Escola de Barbizon els artistes que residien en aquesta població situada vora el bosc de Fontainebleau, prop de París, o que simplement hi anaven a pintar: Corot, Courbet, Millet, Daubigny, Rousseau, i més tard, Sisley, Renoir, Monet, que s'hi iniciaren en la pintura del paisatge natural i hi aprengueren a descompondre els colors en petites pinzellades, que seria l'origen de l'Impressionisme.

Cada vegada es coneixen més bé les aportacions d'altres països, a part de França, al realisme i el moviment paisatgístic, però el que és indiscutible –i el que ens interessa a nosaltres– és que, tal com afirma Fontbona, «Martí i Alsina fou el pintor amb el qual triomfà plenament el paisatge a Catalunya»[25].

És evident, doncs, que tant les institucions –els museus– com els estudiosos d'aquí reconeixen la vàlua del pintor i el lloc que li pertoca en la Història, però fa falta que aquest reconeixement transcendeixi a uns àmbits més amplis.

Amb la perspectiva que hi pot donar un autor estranger, una autora americana pel que fa al cas, Joan Lipton, referint-se als llibres en llengua anglesa que tracten de l'art espanyol del segle XIX es pregunta per què en aquests llibres no hi ha pintors entre Goya i Picasso. I contesta que, per bé que els historiadors de l'art americans i europeus han estudiat el modernisme amb un cert grau de minuciositat, en canvi, han ignorat del tot el seu predecessor: el realisme català. Reconeix que, en un principi, les obres franceses varen monopolitzar les exposicions i publicacions sobre el realisme

Ramon Martí i Alsina. *La riera d'Argentona,* a l'Aixernador. ca. 1870-1880. Col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza.

europeu, però que més tard s'han reconegut les contribucions alemanyes, austríaques, suïsses i italianes, però no les espanyoles, ni les de Madrid ni les de Barcelona. I reclama que ja és hora que una investigació sobre el realisme inclogui la contribució de l'Estat espanyol, sobretot la varietat catalana. I conclou que «Martí Alsina i els seus seguidors són cabdals per a aquest discurs»[26]

«A Ramón Martí le cabía la gloria de haber fundado la moderna escuela de paisaje en Cataluña», escriu Raimon Casellas en l'article que va dedicar-li pocs dies després de la mort del pintor[27], i segueix «Martí i Alsina tuvo su influencia por la cosas viejas que destruyó, y Vayreda por las nuevas que llegó a crear». El mateix Ramon Martí i Alsina fou molt conscient d'aquest paper històric que va jugar, i deia que el que més criticava als modernistes era la seva excessiva moderació. «Yo, en mis tiempos, fui mucho más revolucionario que todos los de hoy»[28].

Ell és qui va obrir el camí, i aquest camí va començar a obrir-lo –i aquí anàvem–, precisament, a Mataró.

MATARÓ PROTOTIPUS DE CIUTAT DE LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL EN EL NAIXEMENT DEL REALISME PICTÒRIC MODERN

Mataró a mitjan segle XIX tenia uns 16.000 habitants, el 1839 havia posat en marxa el primer *vapor*, símbol de la Revolució Industrial, el 1848 hi arribava el primer ferrocarril de la península[29], tenia una indústria en constant creixement i un comerç en expansió; era, segons la definició de Francesc Costa, «la ciutat dels burgesos i els proletaris»[30]. Hi creixia una burgesia amb capacitat de comprar, d'invertir i de gastar, i amb una mentalitat i uns gustos diferents dels de la societat de l'Antic Règim que venia a substituir.

L'art fins aquells moments havia estat controlat per la demanda generada per l'Església, els establiments oficials, les Acadèmies i les classes més altes. I els proveïdors d'aquest art, els artistes, produïen allò que demandaven aquests estaments que se'ls veia tancats i mirant al passat.

La nova classe social emergent, la burgesia, en canvi, demanava una altra cosa: li agradava que la retratessin, és clar, com tothom, però també li agradava tenir penjades a les sales de casa seva pintures –si voleu, en ocasions, idealitzades– que evoquessin uns paisatges autèntics, reals, que els eren coneguts, i que, tot i que eren fidels a la realitat, en l'ambient de les ciutats industrials podien tenir la funció de substituir una Arcàdia perduda – o que s'anava perdent–. Aquesta nova classe, amb les seves comandes, és la que va alliberar els artistes de l'antiga dependència d'Acadèmies i institucions i els va permetre d'introduir els nous temes en les seves obres i de canviar la manera de tractar-los; va fer canviar, fins i tot, la dimensió física habitual dels quadres per a adaptar-los als nous estatges on havien d'anar destinats.

Feia falta, doncs, una transformació social per a canviar les modes artístiques. A Mataró, una de les ciutats més precoces de la península en la industrialització, aquesta transformació s'estava operant amb una gran intensitat i cada dia anava creixent el nombre de famílies burgeses –fabricants, comerciants, oficis liberals– que s'havien de constituir en potencials clients del nou art.

Ramon Martí i Alsina diu –a través de les notes que va transcriure Joaquim Folch i Torres– que, als dinou anys, després d'haver estudiat a Llotja[31], «vaig prendre la resolució de guanyar-me la vida pintant». Parlem del 1845, doncs. «Imagineu-vos el que vaig sofrir aprenent tot sol!» –exclama Martí–.

Però quan Martí i Alsina deia que volia guanyar-se la vida pintant, volia dir guanyar-se-la pintant al marge dels estaments oficials. Aquesta és la novetat. I Folch i Torres segueix el seu relat informant-nos que «Al cap de poc temps s'atrevia i es llençava a pintor de retrats, bé que entre un públic modest i, sens dubte, aleshores poc exigent en matèria artística. Era, aquest públic, el de Mataró, la ciutat maternal, que tenia tan bells records de sa infantesa».

«Allí es va donar a conèixer i, per una llarga tongada fou el pintor de cambra d'aquelles endreçades famílies de mariners i industrials, d'armadors de naus i de pagesos, o de rendistes retirats en tornar de les Amèriques. El seu públic, nombrós de seguida, acudia al pintor, que fixava en una unça d'or el preu de cada retrat; i era tanta la feina que tenia, que no donava abast, i li calia aprofitar les vetlles per a pintar aquelles coses de menys compromís: les casaques i les armilles historiades amb els *chatelains* complicats, les arracades fastuoses i els mocadors brodats i les bagues florides en els ditets molsuts de les burgeses mataronines. Durant el dia eren els treballs més delicats, com les cares i les mans, que convenia fer del natural per quedar bé i per aprofitar-se'n i aprendre-hi»[32].

Les unces d'or, i els burgesos barbuts, i els ditets molsuts de les mataronines és el que va empènyer Ramon Martí i Alsina al realisme i li va permetre allunyar-se dels apol·los, els conjunts mitològics i els guixos i làmines de l'Acadèmia –o d'aquells quadres de temàtica històrica o religiosa que feien Lorenzale i els altres «natzarens».

Ramon Martí i Alsina, ja de petit, era un obsessionat pel dibuix i la pintura, ja ho hem dit: dibuixava i pintava tot el que se li posava al davant,

Retrat sense firma d'autor atribuït a Ramon Martí i Alsina. Col·lecció particular.
Nicolau Guañabens Giralt (1826-1889), ca. 1879.

fos el que fos, i pretenia reproduir-ho amb la màxima fidelitat. Aquesta obsessió, més que les teories sobre l'art que formulà més tard, és el que el portà al realisme. I, és clar, la satisfacció afegida de trobar algú que està disposat a pagar pel que fas.

A més del retrat, l'altre gran tema de Martí i Alsina serà el paisatge, que tant agrada a la seva clientela. La Riera d'Argentona, la de Valldeix, la de Llavaneres –el poble d'una bona part de la seva família–, els voltants de Traià, li captaran l'atenció durant tota la vida, i així podrem admirar aquests indrets constantment reflectits en les seves obres[33].

Ramon Martí i Alsina va renovar la pintura catalana sense anar a buscar les modes a fora[34]. Va ser una cosa personal, sorgida de la seva afició i del seu contacte amb la realitat.

Ve't aquí, doncs, com un entorn, amb aquest paisatge i aquesta gent, empenyen el pintor a trencar amb el passat i a construir un nou estil que serà paral·lel al que s'està produint a Europa: és l'escola que hem dit amb arrels en Corot, que floreix a Barbizon i desemboca en l'Impressionisme. Quan, més tard, Martí i Alsina conegui Courbet i els altres francesos se li confirmarà plenament que el camí que havia emprès a Mataró era el correcte, accelerarà el pas cap als nous postulats i sorgirà el millor de la seva pintura.

Llegint el que ens explica l'artista a través de Folch i Torres[35] ens podem adonar, doncs, que no fou Courbet qui portà Martí i Alsina al realisme com s'afirma en alguns llocs –tot i que li va ser un estímul i una innegable font d'inspiració–[36], sinó que ja hi havia arribat abans tot sol, al realisme, amb la pràctica de cada dia, de ben jove[37], i precisament a Mataró.

I, PER QUÈ, MATARÒ?

Ja ho hem dit: per l'estructura social i econòmica de la ciutat i pels vincles personals de Martí i Alsina. Però estudiem aquests vincles més detalladament: repassem què ens diu l'artista de les seves visites a Mataró, busquem la casa on vivien els seus parents, mirem qui era la família d'aquí i la probable influència que podria haver tingut en el pensament polític de l'artista.

I descobrirem, a més, quelcom que no hem vist enlloc que en parlés Ramon Martí i Alsina ni ningú: l'existència de la seva germana petita, Emília, que s'estava a Mataró amb els oncles. Un atractiu més, segurament, per estimular el desig de venir a Mataró d'un home que s'estima tant els seus, encara que d'una manera contradictòria, tal com podem comprovar ara en la correspondència i les notes personals que deixà[38].

ELS PARES I AVIS DE RAMON MARTÍ I ALSINA

Ja hem avançat que els pares s'havien casat el 1810 a Mataró en plena Guerra de la Independència: Marianna Alsina i Vieta (1787)[39], natural de Mataró, es va casar amb Josep Martí i Crusellas, jove sastre de Barcelona que, possiblement, havia arribat aquí fugint de l'ocupació de la capital per les tropes napoleòniques.

El casament consta celebrat i inscrit dues vegades als llibres sagramentals de Santa Maria de Mataró, el 29 de maig i el 13 d'agost de 1810, quelcom no rar i que s'ha observat en altres casos[40]. Segons la inscripció del matrimoni del 13 d'agost, Josep Martí, jove sastre, era fill de Carles Martí, mestre sastre de Barcelona, vivent, i d'Eulàlia Crusellas[41], difunta; i Marianna Alsina, donzella, era filla de Salvador Alsina, veler, i de Josepa Vieta, vivent.

Salvador Alsina i Balançó, el pare de la núvia –la que serà la mare de Ramon Martí i Alsina–, pertanyia per la branca paterna a una antiga nissaga de velers de Mataró, i era nét, per part de mare, de l'heroi local Joan Balançó i Boter vencedor d'una galiota corsària algerina[42].

La mare de la núvia, Josepa Vieta i Gibert (1765), era natural de Sant Andreu de Llavaneres, filla del cirurgià Antoni Vieta i Galceran i de la mataronina Teresa Gibert Caminada[43].

Coneixem alguns germans[44] de Josepa Vieta –la que serà l'àvia de Ramon Martí i Alsina–: Antoni (1767-1830)[45], pilot d'altura; el conegut argenter establert al Carreró de Mataró Francesc Vieta i Gibert (1775)[46] i un personatge que arribaria a ser molt important: el metge, científic, militar i acadèmic Pere Vieta i Gibert (1778-1856).

EL NAIXEMENT DE RAMON MARTÍ I ALSINA. ELS PADRINS

Acabada la Guerra del Francès el jove matrimoni format per Josep Martí i Crusellas i Marianna Alsina i Vieta es va traslladar a viure a Barcelona i quan ja duien anys de casats va néixer el seu fill Ramon, el 10 d'agost de 1826[47].

Fou padrí de Ramon Martí i Alsina, Ramon Tenas i Vieta, metge, i padrina, Isabel Vieta, muller de D. Pere Vieta, catedràtic de física. Podem observar una evident presència de la nissaga Vieta al voltant del matrimoni Martí i Alsina.

En la inscripció del baptisme de Ramon, consta que el padrí Ramon Tenas i Vieta, metge, és de Barcelona. Pels llibres sacramentals de Sant Andreu de Llavaneres deduïm que és fill de Pere Tenas i Mach, doctor en medicina, natural de Camprodon, habitant de Llavaneres, i d'Antònia Vieta i Sants, natural i habitant de Llavaneres i filla d'una nissaga de doctors en medicina[48]. Aquest matrimoni es degué traslladar a Barcelona on va néixer Ramon Tenas i Vieta[49] –el qui seria padrí de Ramon Martí i Alsina–.

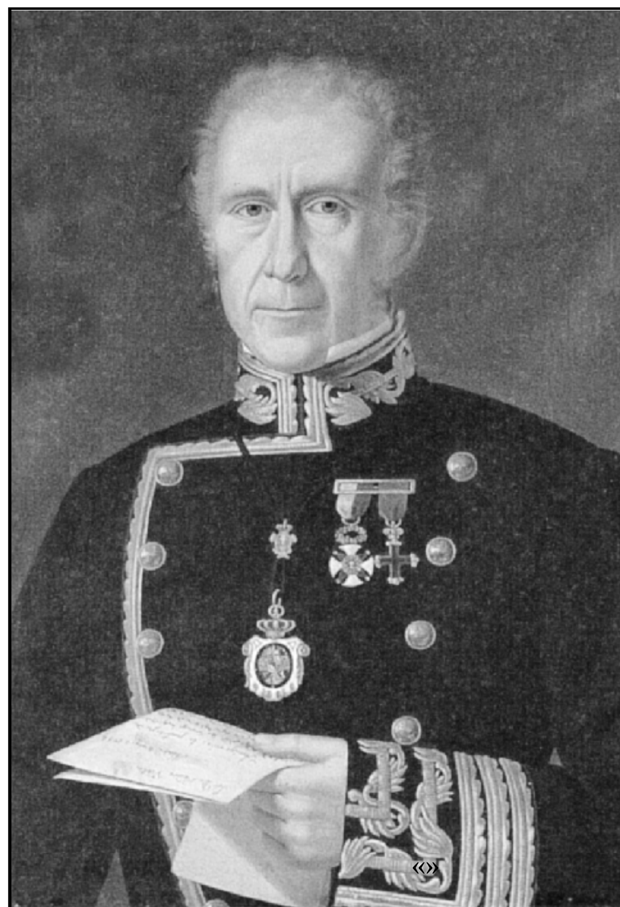
Segons Folch i Torres, el doctor en medicina Ramon Tenas fou una persona de nom i posseïdor d'una biblioteca notable. El popular periodista –i també polític– Josep Roca i Roca escrigué que Ramon Tenas i Vieta fou un «famoso médico barcelonés, dotado de un gran talento y de un carácter bastante original, pues, para pintarle de un solo trazo, siendo médico tenía la franqueza de decir que no creía en la Medicina. Y sin embargo la practicaba con éxito, extraordinario»[50].

Aquest famós metge, el padrí, vivia al carrer de la Tapineria[51], al costat mateix de la Pia Almoina, tocant a la Catedral, i estarà relacionat amb Ramon Martí i Alsina durant tota la vida, sempre aconsellant-lo, intentant orientar la seva carrera, fent-li avinent que es recordi dels seus familiars, no s'està de reclamar-li diners quan és vell i n'hi fan falta, li diu que es cuidi la salut o que procuri fer-se un patrimoni per quan sigui gran: «evita la pobreza para cuando seas viejo porque, por ella, en este triste periodo de la vida, de ninguna parte recibirás los consuelos necesarios»[52]. Ramon Tenas serà el protector de Ramón Martí i Alsina –un autèntic padrí– i també un corcó.

La padrina, Isabel Vieta, si és esposa de D. Pere Vieta, catedràtic de física, deduïm que és l'esposa de Pere Vieta i Gibert (1778-1856)[53], fill de Sant Andreu de Llavaneres, –oncle de la mare, i germà de l'àvia de Ramon Martí i Alsina, doncs–.

Pere Vieta és catedràtic de física a la Junta de Comerç. L'Escola de Física Experimental de la Junta de Comerç de Barcelona havia estat fundada a petició del mateix Pere Vieta, qui en va ser el primer catedràtic, des del 1814, i després fou també el primer catedràtic de física de la Universitat a Barcelona així que la Universitat es restaurà procedent de Cervera. Era fill del cirurgià Antoni Vieta, de Llavaneres i es llicencià en cirurgia mèdica i en medicina i obtingué els títols de doctor en Cirurgia Mèdica i doctor en Medicina i Cirurgia. Fou cirurgià militar i assolí el càrrec d'inspector de cirurgia militar i de vicedirector del cos de cirurgia militar de Catalunya. Va participar activament en la Guerra de la Independència i en la primera Guerra Carlina (1833-1840) on fou l'encarregat del comandament i la inspecció mèdica de l'exèrcit liberal del Nord. Va estar mobilitzat en aquesta guerra durant gairebé tres anys –del gener de 1835 fins a finals de setembre de 1837–; organitzà els hospitals i els serveis mèdics de campanya i estigué en tots els fronts de batalla; en aquest temps va tenir la seva residència habitual a Logronyo i a Vitòria. A més de catedràtic de física, fou degà de la facultat de filosofia[54] i vicerector de la Universitat de Barcelona. Arribà a president de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya (1843-1848)[55], i a president de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona[56] (1846-1847), entre molts altres càrrecs, i és considerat una autoritat en la medicina catalana de la primera meitat del segle XIX i un gran expert en epidèmies; tot un savi –i un heroi de l'any vuit, també–.

A través d'un emplaçament que es fa a la viuda de Pere Vieta, hem pogut aclarir que la padrina de Ramon Martí i Alsina es diu Isabel de Mesa[57]. Les perquisicions posteriors ens han portat als llibres sagramentals de la Real Villa de San Carlos[58] –també Villacarlos, i ara Es Castell, a Menorca– i hem pogut comprovar que la padrina Isabel Mesa Neto[59] havia nascut en aquesta població veïna de Maó el 18 de novembre de 1790 i es va casar a l'església parroquial de la Mare de Déu del Roser de «Villacarlos, en la isla de Menorca» el 18 de novembre de 1809, el mateix dia que complia els dinou anys, amb Pere Vieta i Gibert, de trenta-un, natural de Llavaneres, primer ajudant de Cirurgia del Regiment de Catalunya que estava desplaçat allà en els primers temps de la Guerra de la Independència. Més endavant en parlarem, de la padrina i del seu espòs[60].

Pere Vieta i Gibert (1778-1856), metge, militar, científic i acadèmic. L'oncle de la mare, i marit de la padrina de Ramon Martí i Alsina, «el parent ric de Barcelona».
Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.
Foto: Delfín Tió.

LA MORT DEL PARE: LA MISÈRIA. MARTÍ I ALSINA VOL DIBUIXAR I PINTAR

Josep Martí, el pare de Ramon Martí i Alsina, que ja no feia de sastre i era porter a la Casa de la Ciutat[61], va morir quan Ramon tan sols tenia quatre anys[62] i per això l'artista, de gran, només el recorda com una vaga ombra al costat del bressol.

Segons el pintor, la mort del pare va deixar la família en una situació molt precària –desestructurada, avui se'n diria–: va obligar-la a abandonar el piset on vivien del carrer de les Semoleres (tocant al mercat de Santa Caterina) i a anar-se a estar en una rebotiga estreta del carrer de la Palla, i la mare i la germana gran del pintor, Joaquima[63], es varen haver de posar a treballar «condenadas al trabajo» –diu Ramon Martí i Alsina en unes reflexions escrites dedicades al seu fill Ricard[64].

En aquestes reflexions el pintor explica que ell mateix es cuidava d'anar a recaptar periò-dicament els dos rals de caritat que els feia una família. Amb aquesta pobra situació, la mare encomanà el fill a Ramon Tenas, el padrí del noi[65].

La primera impressió que tenim davant d'aquest panorama és que els parents rics de Barcelona degueren desentendre's de la vídua Marianna Alsina i Vieta i els seus fills Joaquima i Ramon.

No sabem quina era la feina de la mare i la germana de Ramon, que només ens diu que estaven «condenadas al trabajo». Però tot ens fa pensar que, atenent que els oncles rics i influents –els Vieta– vivien al carrer del Pi, a escassos metres del carrer de la Palla on varen anar a raure la família Martí i Alsina després de la mort del pare, seria possible que la mare i la germana del futur pintor haguessin anat a servir a ca'ls oncles, on passaven el dia treballant, i deixaren el nen Ramon en mans del padrí Ramon Tenas. D'aquesta manera podríem dir que el matrimoni format per Isabel –la padrina de Ramon Martí i Alsina– i Pere Vieta i Gibert, l'oncle de bona posició, donaven un cert suport a la família de la neboda Marianna caiguda en la misèria. També podria ser que aquests oncles fossin la família que els passaven els dos rals d'ajuda.

No cal oblidar el context del moment: el 1834 a Barcelona s'hi declarà l'epidèmia del còlera, el 1835 van haver-hi els rebomboris de la crema de convents, del 1833 al 1840 hi hagué la primera guerra carlina, que transcorre exactament des dels set anys d'edat d'en Ramon fins que en fa catorze. El 1834 l'oncle Pere Vieta està absorbit per l'epidèmia del còlera i després se'l mobilitza a la guerra; enmig de tot aquest trasbals cal suposar que els neguits dels parents pobres havien ser, per a ell, una qüestió secundària.

No estem gaire segurs del rigor del que explica Ramon Martí i Alsina –potser està novel·lant una mica la seva vida–, però, si li fem cas, que fins i tot rebien caritat, hem de concloure que Marianna i els seus fills duien una vida ben pobra.

Ramon Martí i Alsina només retreu amb desgrat que «la ignorancia del objeto de mis instintos (la seva afició a l'art) impidiera a mis parientes ricos de protegerlos. La fuerza de ellos, no obstante, removió a mi madrina (Isabel), mucho más tarde, a pagarme el regalo de la primera caja de colores para la pintura al óleo»[66].

A l'esquerre, el carrer del Pi, on vivien els oncles rics; a la dreta, el carrer de la Palla, on vivien modestament Ramon Martí i Alsina amb la seva germana i la mare vídua.

Foto: Pere Tió.

Pobre Ramon: els oncles de la mare rics de Barcelona els deixen, segons ell, mig desemparats, i el noi ja se sent ben pagat amb una capsa de colors, i només retreu als parents que no apreciessin les seves inclinacions artístiques!

«La meva mare si hagués tingut possibles m'hauria ajudat; car, bé que no tenia instrucció de cap mena, tenia molt d'instint i la música l'exaltava» –diu Ramon Martí i Alsina[67].

La mare, que l'hauria ajudat, no podia fer-ho, i el padrí Ramon Tenas i Vieta, el popular metge, no veia amb gaire bons ulls l'afició del fillol, però,

Dibuix de Ramon Martí i Alsina de la seva mare Marianna Alsina i Vieta (Mataró, 6 d'octubre de 1787). Al marge del dibuix hi ha la firma «R. Martí» i la data «febrero de 1850». I escrit a mà, potser bastants anys més tard, sobre el *passe-partout*: «Mi pobre madre!» Es tracta d'un dels retrats més antics que coneixem de Ramon Martí i Alsina, fet quan tenia vint-i-tres anys. La seva mare en té seixanta-dos. S'aprecia una bona reproducció de la fesomia de la retratada per bé que el traç no té l'agilitat i destresa que caracteritzen els dibuixos posteriors de Martí i Alsina. Al cap de dos mesos d'haver fet aquest dibuix el pintor es casava amb Carlota Aguiló.

Col·lecció particular.

com que sempre va creure en el seu gran talent, insistí a fer-lo estudiar: va aconseguir fer-li acabar el batxillerat i que es matriculés en alguns cursos de filosofia. Indubtablement, el padrí hauria preferit que el jove Ramon hagués fet la carrera de medicina, com era tradició a la família, però al noi el que li agradava era anar a Llotja.

Hi havia molts metges i cirurgians en la família de Ramon Martí i Alsina que sabien la seva intel·ligència i segurament que li haurien facilitat l'accés a la carrera, però la seva dèria era una altra. Aquesta dèria li va portar molts disgustos, tant amb la família com a l'escola: un mestre una vegada el va arreplegar fent dibuixos a classe i el va estar castigant tan durament que el padrí es va veure obligat a canviar-lo de col·legi per a evitar un continu sofriment del noi[68].

Detall del retrat anterior de la mataronina Marianna Alsina i Vieta, la mare de Ramon Martí i Alsina.

Ramón Martí i Alsina, simplement, volia dibuixar i pintar i, encara que això el fes enfrontar amb els que pretenien oferir-li un destí millor, ell, finalment, va sortir-se amb la seva[69].

LA CASA DELS ONCLES DE MATARÓ: CARRER DE SANT ANTONI, 65 (AVUI 32)

Folch i Torres transcriu uns records de Martí i Alsina que se situen a la vigília del dia de Sant Jaume de 1835, de quan anava a complir els nou anys «Jo dormia aclofat en el meu llitet en una rebotiga del carrer de la Palla, i aquella vetlla me n'havia anat molt content a dormir perquè tenia permís per anar a l'endemà a Mataró, a casa dels oncles»[70]. Folch diu que sempre era una grossa festa per al noi «fer aquest viatge a peu, en apuntar el dia, per una carretera que anava seguint a prop del mar dins un paisatge dolç i variat en la visió del qual s'entretenia amb molta complaença».

Segueix Folch: «Després explica –Ramon Martí– l'arribada a la vila i aquell carrer tot blanc on hi havia la casa dels seus oncles i el mar al capdavall com una llenca blava. L'entrada, neta i endreçada, amb l'eixida lluminosa i florida en el seu fons, el vell pèndol de caixa, i l'escala, a una banda, que s'enfilava amunt, cap a la discreta netedat de les cambres altes. Seguint l'evocació rigorosa d'aquell record d'infantesa, ens diu encara l'alcova on dormia i el quadre que tenia al davant

del seu llit a Mataró: un quadre, que li sembla ésser de Viladomat, on es veia Sant Francesc predicant als ocells...»

Veiem el contrast entre el racó de rebotiga del carrer de la Palla, estret i humit, i la casa dels oncles de Mataró, endreçada, neta i lluminosa del carrer tot blanc, amb el mar al capdavall, com llenca blava, i podem entendre la il·lusió del nen.

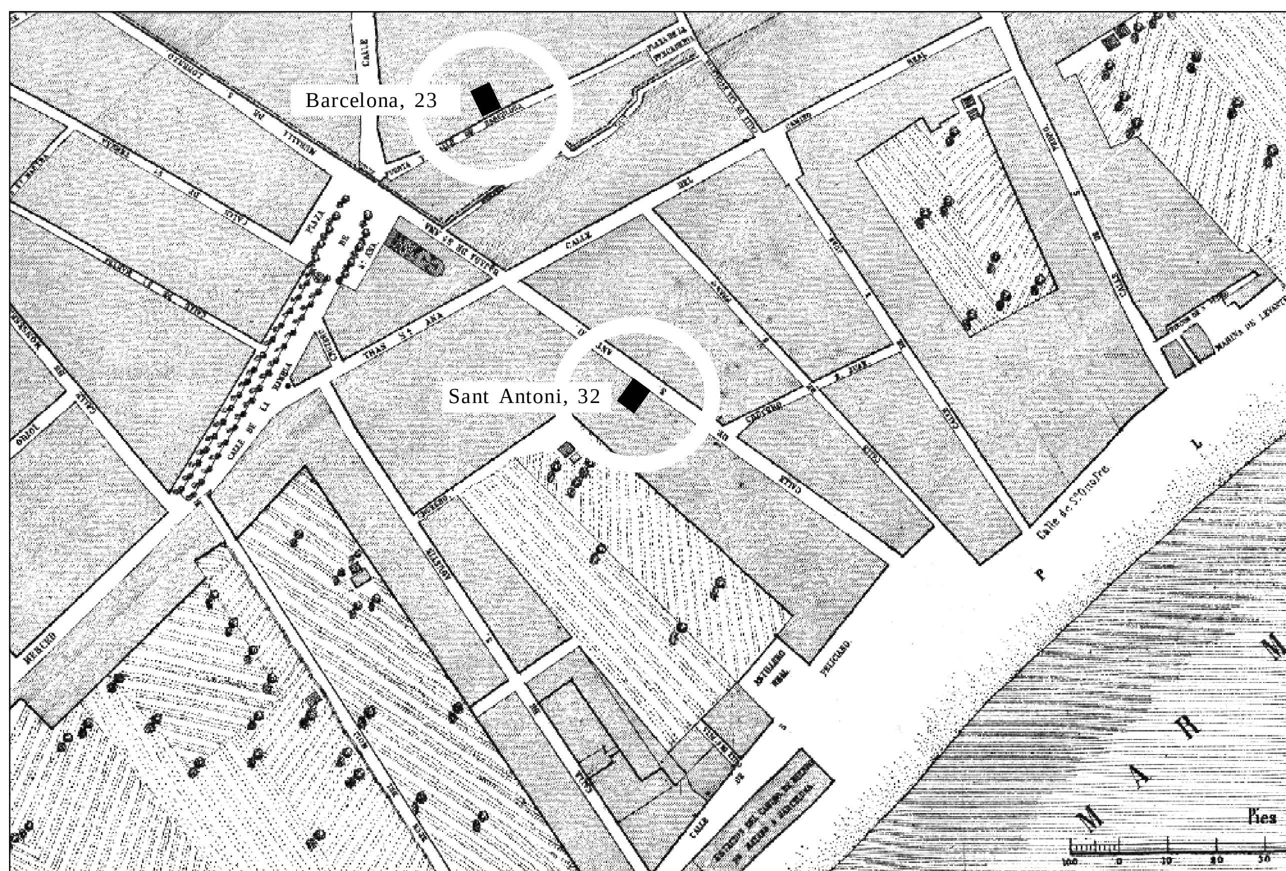
I ara ens preguntem: on vivien els oncles, a quin carrer i quina casa anava Ramon Martí i Alsina quan venia a Mataró? Ens dóna una pista: al capdavall del carrer hi ha el mar.

Sabíem que una tia de Ramon Martí i Alsina, la Mariàngela Alsina i Vieta, la germana de la mare, estava casada amb el procurador causídic Gaietà Amich i Ollich[71], i una altra, Josepa Alsina i Vieta, estava casada amb Antoni Sala. Havíem de buscar on vivien els oncles i les ties, doncs, en els diferents padrons de l'època a l'Arxiu Municipal de Mataró[72].

És una feina laboriosa perquè els padrons es redacten per carrers i per ordre de numeració de les cases i no per ordre alfabètic dels empadronats, i cal buscar les persones una per una, casa per casa i carrer per carrer, amb l'inconvenient que molts padrons han desaparegut, i alguns són incomplets, és a dir, que uns carrers de la ciutat hi són i uns altres no[73].

La cerca va donar el seu fruit en el padró de 1842, quan vàrem trobar domiciliat al carrer de Sant Antoni, 65, Gaietà M. Amich de 52 anys, fill de Centelles, procurador causídic, com a cap de la casa.

I, efectivament, el número 65 del carrer de Sant Antoni (que a partir de 1859 té el número 32) és una casa d'un carrer que mira a mar, un carrer ample i important, de vuitanta-una cases el 1842. Al capdavall del carrer hi ha la façana marítima, amb les barques avarades, la drassana al costat, amb els mestres d'aixa i calafats, i el veïnat de les famílies de pescadors. La casa dels oncles és a mig carrer, baixant a mà dreta –avui de bon situar perquè ha estat fins ara ocupada pels Carreras retratistes–. El carrer està encarat a migdia, hi puja la salabror del mar i, a partir del 1848 s'hi sent el xiulet del tren, que Ramon Martí i Alsina agafarà molt sovint per anar i venir de Mataró, sobretot els diumenges.

Les cases dels oncles de Ramon Martí i Alsina a Mataró, carrer de Sant Antoni, 32 i carrer de Barcelona, 23 (numeració actual). *Plano geométrico de la ciudad de Mataró.* Ignasi Caballol (1852). Detall del facsímil editat per la Caixa d'Estalvis de Mataró.

El carrer de Sant Antoni vist des de la plaça de Santa Anna.
De l'*Album de fotografias de Mataró y sus alrededores.* Mataró, 1902.

Els veïns del carrer, segons el padró de 1842, són els propis d'una ciutat de la costa al segle dinou amb la industrialització incipient: teixidors, mariners, pescadors, fusters, mestres d'aixa, sabaters, dos barbers –tots dos forasters: l'un és francès i casat amb una maonesa i l'altre de Camallera–, tintorers, capitans de vaixell, propietaris, fabricants, un fabricant d'aiguardent, pagesos, un mestre d'aixa, sastres, minyones a moltes cases –joves i la majoria procedents de pobles petits de la comarca o del Vallès–, espardenyers, corders, confiters, boters, daguers i sobretot mitgers, molts mitgers –és a dir, els que es dediquen a confeccionar mitges d'home i de dona, que llavors tothom portava–...

Només mirant l'ofici dels habitants del carrer tenim un retrat ben viu d'una ciutat dinàmica, ja abocada a la producció industrial, que treballa dedicada a la indústria i al comerç marítim, amb tots els oficis auxiliars. Aquest és el Mataró que va viure Ramon Martí i Alsina i el carrer que ens explica que va conèixer de petit.

ELS PARENTS DE MATARÓ I EMÍLIA, LA GERMANA PETITA DE RAMON MARTÍ I ALSINA

Ara que ja sabem on era la casa d'aquests oncles, mirem qui hi vivia segons les dades del padró de 1842 –quan Ramon té quinze o setze anys–: hi viuen Gaietà Miquel Amich i Ollich, de cinquanta-dos anys, fill de Centelles, causídic[74] –l'oncle de Ramon Martí i Alsina–; Mariàngela[75], esposa de Gaietà, de cinquanta-un anys, natural de Mataró, –germana de la mare de Ramon; la seva tia, doncs–; i els fills del matrimoni Amich Alsina, tots naturals de Mataró: Enric, de vint-i-cinc anys, solter, tinent de causídic (més tard serà metge); Joan, de vint-i-dos, també tinent de causídic (i també serà metge); Àngela, de disset anys, soltera; Genisa, de quinze, també soltera. I finalment una nena d'onze anys, Emília Martí, natural de Barcelona i que fa tres anys que viu a Mataró, des del 1839, una germana de l'artista fins ara desconeguda.

Ve't aquí, doncs, un al·licient més per a la gran atracció que sentia Ramon Martí i Alsina per Mataró: la seva germaneta que s'està amb els oncles des que tenia vuit anys. Segurament que l'hi devia portar la mare quan la família va quedar tan malparada a Barcelona. Si aquesta nena tenia onze anys el 1842, vol dir que devia néixer el 1831, aproximadament; és a dir, que probablement el seu pare –que va morir quan Ramon tenia quatre anys, cap al 1830– no la degué conèixer. Fou una filla pòstuma, segurament.

Ara entenem més bé les anades i vingudes de Ramon Martí i Alsina a Mataró. I encara més justificades sabent que «era un home de cor, un sentimental» que diu Folch i Torres, tot i les contradiccions que hem esmentat abans.

I entenem que es planyi, ja gran, el 1890, que li quedi un «recuerdo de mi pobre infancia, destituida de amor de padres y hermanos»[76]: El pare, mort; la germana petita, lluny de casa, afillada pels oncles; la mare i la germana gran, amb un treball d'escarràs i soles o, a estones, amb en Ramon, confiat al padrí –un padrí que el protegeix però que no el comprèn–; uns oncles rics que mantenen les distàncies...

Qui sempre estarà a la vora de Ramon Martí és la dalla de la mort. Ja ho hem vist: als quatre anys, se li mor el pare; ja casat, se li moren els fills Camil i Carlota en la flor de la vida i, quan tan sols acaba de superar la cinquantena, perd l'estimada esposa. Però, a més, ben jove, als vint anys, també se li va morir aquesta germaneta afillada pels oncles de Mataró.

La nena Emília Martí i Alsina, filla de Josep Martí, sastre, segons el llibre d'òbits de Santa Maria de Mataró, mor el 3 de gener de 1847, als quinze anys d'edat, de «thisis» consta inscrit. Al cap de mig any, el 14 d'agost, mor la tia Mariàngela als cinquanta-sis anys d'edat d'una afecció catarral. El 1843 ja havia mort del tifus la cosina Genisa. Una punyalada darrera l'altra per a Ramon –i per a la seva mare que, ja vídua, veu com se li moren a Mataró gairebé juntes la filla i la germana–.

L'Emília, doncs, va viure set anys a Mataró, des dels vuit anys d'edat fins als quinze; és a dir, els anys d'adolescència de Ramon Martí, –des que en Ramon tenia tretze anys fins als vint, aproximadament l'edat que va decidir començar a guanyar-se la vida pintant–. Desconeixem si Ramon Martí la va dibuixar o pintar mai, la nena; tampoc no hem trobat que s'hi referís en els seus escrits, ni de passada; al contrari, quan escriu els records d'infància dirigits al seu fill Ricard, explica que després de la mort del pare varen quedar només la seva mare «ella, yo y mi hermana (Joaquima), que formábamos familia, éramos tres desgraciados»[77]. Ignora totalment l'Emília[78]. L'existència d'aquesta germana, l'hem hagut de saber a través del padró d'habitants de Mataró i dels llibres d'òbits de Santa Maria.

Aquest precedent ens fa pensar si Ramon Martí i Alsina ens amaga, o es descuida de dir-nos més coses. En un escrit de quan ja té més de seixanta anys, que dirigeix als seus fills, afirma que la seva vida és un cúmul de remordiments, ja des de la mort de les germanes i de la seva pobra mare[79]. L'únic lloc on diu «germanes» en plural, que sapiguem.

ELS AMICH DE MATARÓ, GENT PROGRESSISTA

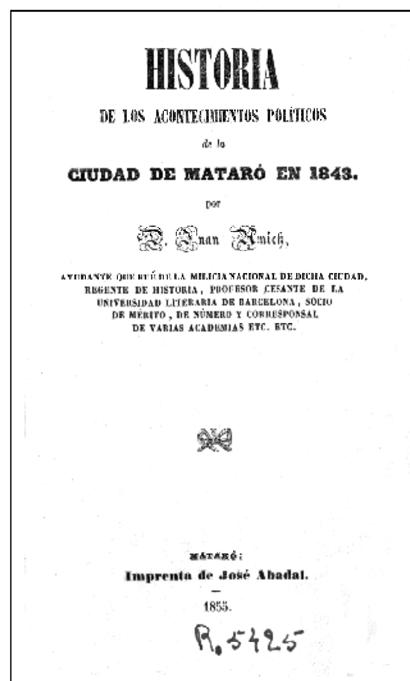
La família Amich i Alsina deixà més tard la casa del carrer de Sant Antoni i va anar viure al carrer de Barcelona, 11 (després la mateixa casa té el número 23), que degué ser el nou domicili que freqüentà Ramon Martí i Alsina des que s'hi traslladaren els parents. Segons el padró de 1849, la casa del carrer de Sant Antoni, 65 (més tard, 32), ja buida, és «propiedad de Pedro Vieta». Vol dir que en Pere Vieta i Gibert l'havia comprada a Gaietà Amich quan aquest es traslladà al carrer de Barcelona.

Francesc Costa i Ramon Reixach[80] ens han explicat prou bé qui eren i què pensaven els integrants d'aquesta família –gent progressista, revolucionària, d'idees avançades, gent del seu temps–. Són el que s'ha anomenat la «burgesia revolucionària».

La tia de Ramon Martí i Alsina –germana de la seva mare, doncs– Maria Àngela Alsina Vieta (1791-1847) s'havia casat el 1816 amb el procurador causídic –i esporàdicament fabricant de seda– Gaietà Amich i Ollich, i tingueren set fills la majoria dels quals varen morir joves.

L'oncle Gaietà Amich en el Trienni Liberal 1820-1823 és capità de la Milícia Nacional Voluntària que defensa el liberalisme constitucional contra la monarquia absoluta i el 1839, durant la guerra carlina, és comandant segon del Batalló Primer de la Milícia Nacional de Mataró que tenia la missió de combatre els moviments de les partides carlines. El 1840 forma part del Partit Progressista.

Dos dels nois, Enric (1817-1855) i Joan Amich i Alsina (1819), segueixen les idees polítiques del pare i participen activament en la milícia liberal local. Aquests dos cosins de Ramon Martí i Alsina es feren famosos per la seva activitat política, i especialment en Joan, que és l'autor de la *Historia de los acontecimientos políticos de la ciudad de Mataró en 1843* (Mataró 1855), i del *Viaje a Mataró con el ferrocarril* (Barcelona 1849) –que avui seria una moderna guia turística–, a més de ser el promotor i redactor únic de la primera publicació periòdica de Mataró, la *Revista Mataronesa* (1856). Francesc Costa ens presenta Joan Amich i Alsina, com a un revolucionari que, amb prou feines vint anys, participa en la revolta esparterista de 1840, i com a oficial de la Milícia Nacional incita la tropa a la revolta en diverses ocasions, i en la Jamància de 1843 és dels més destacats en les barricades contra Prim; a resultes

HISTORIA
DE LOS ACONTECIMIENTOS POLÍTICOS
de la
CIUDAD DE MATARÓ EN 1843.
por
D. Juan Amich,
AYUDANTE QUE FUÉ DE LA MILICIA NACIONAL DE DICHA CIUDAD, REGENTE DE HISTORIA, PROFESOR CESANTE DE LA UNIVERSIDAD LITERARIA DE BARCELONA, SÓCIO DE MÉRITO, DE NÚMERO Y CORRESPONSAL DE VARIAS ACADEMIAS ETC. ETC.

MATARÓ:
Imprenta de José Abadal.
1855.

R. 5425

Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis Laietana.

d'aquests fets, és empresonat a la Ciutadella de Barcelona. Enric, el seu germà i correligionari, s'ha d'exiliar a França.

ELS ALTRES PARENTS DE MATARÓ: ELS VIETA I ELS MASSONI, TAMBÉ D'IDEES AVANÇADES

Encara hi té més parents Ramon Martí i Alsina, a Mataró, òbviament, tant de la branca de l'avi com de la de l'àvia materna, i el que tenen en comú és que tots semblen tallats del mateix patró polític, tots militen en les files liberals progressistes, i els més joves en l'ala més radical.

Bonaventura Massoni Alsina, fill de Rosa Alsina, tia de la mare, està amb els liberals progressistes.

De la mateixa corda és l'oncle de la mare, l'argenter Francesc Vieta i Gibert (1775) –germà de l'àvia, doncs, i del famós cirurgià, militar i acadèmic–. És natural de Llavaneres i li coneixem onze fills. Té la seva argenteria oberta al Carreró de Mataró, igual que el seu fill Francesc Vieta i Sala[81]. La ideologia progressista radical d'aquests Vieta argenters la demostren d'una manera ben clara: quan Mataró aixeca barricades contra les tropes de Prim el 1843, el noi Francesc Vieta i Sala (1812) és un dels quatre membres de la «Junta de Armamento y Defensa» de la ciutat, que té la funció de coordinar les operacions. I és prou significatiu de la seva actitud política el fet que va protagonitzar individualment aprofitant l'estada de dos dies a Mataró, el març de 1844, de la reina mare Maria Cristina, quan va penjar una pancarta al balcó de casa seva al Carreró, prop de l'Ajuntament –i de la casa on s'allotjava Maria Cristina–, amb la proclama de «Viva la Constitución». Arran d'aquest acte, va ser processat «por desacato a la autoridad» i fou condemnat a unes setmanes de presó i a una multa de 2.500 rals[82]. A aquests nois no els aturava ningú, i als oncles tampoc.

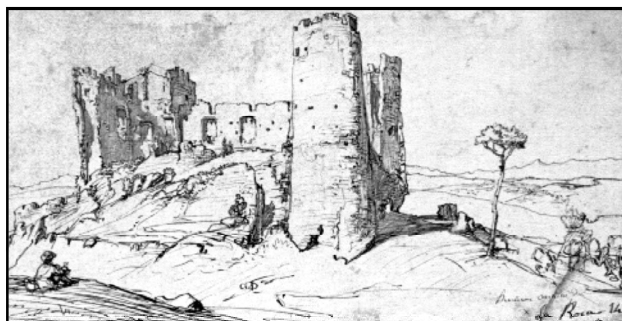
Ramon Martí i Alsina té disset anys quan veu els seus cosins a les barricades i després empresonats o perseguits. Alguna cosa en devia collir, d'aquests parents tan exaltats.

LA CONTINUÏTAT DE LA RELACIÓ AMB MATARÓ I AMB ELS FAMILIARS MATARONINS

El pintor va seguir sempre vinculat a Mataró i aquests rodals[83]: la prova, la tenim en els nombrosos dibuixos i pintures on va reproduir constantment el paisatge d'aquests entorns i en les anotacions que hi feia amb les dates i els llocs que visitava; Ramon Martí no s'estava d'escriure descripcions de la geografia que observava des de la finestra del tren quan anava i venia de Barcelona[84]. Però, dissortadament, no coneixem papers, posteriors als que ja hem citat, on l'artista es refereixi a la seva família mataronina.

És lògic, de fet: la tia Mariàngela va morir el 1847; l'oncle Gaietà Amich el 1857; el cosí Enric va morir jove, el 1855; la cosina Genisa havia mort encara més jove, el 1843; la cosina Mariàngela es va casar amb un militar de sanitat menorquí i se'n va anar a viure a Maó[85]; el cosí Joan Amich, que ja hem explicat que era molt inquiet, va tenir una vida molt agitada: el trobem d'estudiant a la Universitat de Barcelona –i també hi és secretari de la facultat de Filosofia i professor i, àdhuc, opta a una càtedra; Joan Amich coincideix amb Ramon Martí i Alsina a la Universitat i i fins i tot es troben en la mateixa classe cursant la mateixa assignatura[86]. Se sap que Ramon Martí li va fer un

Ramon Martí i Alsina. Tinta xinesa i llapis del castell de la Roca. Hi ha anotada la data de 14 d'octubre de 1854 i el lloc «ruinas castillo de la Roca». D'aquests apunts, n'executava posteriorment els olis al taller.
Col·lecció particular.
Catàleg *Ramon Martí i Alsina a Argentona*, 2005.

Ramon Martí i Alsina. Oli del castell de la Roca basat en l'apunt. Wikigallery.org

Ramon Martí i Alsina.
Can Palauet i el Sorrall. Mataró. (detall) 1866. Conselleria d'Economia i Coneixement de la Generalitat de Catalunya.
Del catàleg *Ramon Martí i Alsina i Argentona*, 2005.

retrat, a aquest cosí[87]. En Joan Amich es va estar uns anys a Madrid on exercí la medicina, retornà a Mataró on fundà la *Revista Mataronesa* (1856), la primera publicació periòdica mataronina. La darrera notícia de Joan Amich, la tenim per la premsa, que ens informa que, després de tornar de l'exili al novembre o el desembre de 1856 amb el passaport d'amnistiat, va ser detingut pels Mossos d'Esquadra[88], i des d'aquest fet el perdem de vista com si la terra se l'hagués empassat. A Ramon Martí i Alsina ja no li queda, doncs, cap parent a Mataró de la família Amich.

Amb els Vieta Sala, els argenters del Carreró, coneixem la correspondència que Ramon Martí manté amb Antoni, que és metge i viu a fora[89]. Hem de pensar que sí, que es relacionava amb els Vieta i els altres parents que li quedaven aquí, i que, simplement, ens falten proves escrites.

LA INCÒGNITA DE TRAIÀ

Però hi ha quelcom que ens ha creat un interrogant: un testimoni oral, el senyor Lluís Adan i Ferrer, que sempre ha assegurat d'una manera contundent, per haver-ho sentit a dir als de casa seva, que Ramon Martí i Alsina acostumava a freqüentar el veïnat de Traià[90] per estar-hi vinculat familiarment amb una de les cases, «la casa dels pintors» en deien ells. Traià fou, efectivament, punt de partida de moltes excursions artístiques de Ramon Martí i indret des del qual va compondre pintures molt conegudes[91]. Per les indicacions que ens dóna el senyor Adan, deduïm que la casa de què ens parla és can Pardal, coneguda també per can Carreras –per haver estat propietat i ocupada per la família de Francesc Carreras i Candi–[92].

Això és el que el senyor Adan ha sentit repetir al seu pare Lluís Adan i Guanyabens (1901-1988) –qui possiblement ho havia sentit a explicar al seu oncle, el pintor Josep Vinardell i Rovira (1851-1918), deixeble i parent llunyà de Martí i Alsina–. I aquí se'ns acaba la informació.

La ubicació de can Pardal –o can Carreras– és un magnífic amfiteatre sobre la vall final de la Riera d'Argentona, un paisatge bucòlic al temps de Ramon Martí i Alsina. Els noms i cognoms que hem comprovat dels estadants d'aquesta casa i de les altres cases del veïnat, de moment, no ens revelen cap relació amb Martí i Alsina. Quedem, doncs, amb aquest interrogant per resoldre.

EL MAS VIETA DE MATA

Pere Vieta i Gibert, l'oncle més famós de la mare del pintor, el marit de la padrina de Ramon Martí i Alsina, a Mataró, a més de la casa del carrer de Sant Antoni, era propietari d'una masia al veïnat de Mata que li feia de torre d'estiueig[93]. És la casa coneguda fins fa poc com can Guanyabens[94]. Pere Vieta la va adquirir el 1826, el mateix any que va néixer l'artista, a Josep Xifre Janer quan se'n deia mas Janer de Mata[95] «i que vui per endavant i per voluntat del comprador deurà nomenar-se mas Vieta»[96].

La masia és una de les més boniques i airoses del veïnat i es divisa des de qualsevol punt de Mataró, està situada a mig aire de la serra, sobre can Tria de Mata, assolellada, inconfusible pel seu color rosat, voltada de pins i amb un xiprer alt i ufanós davant de la casa. Can Guanyabens domina tota la plana com si se la mirés des d'un balcó: al fons, en la llunyania, es veu la silueta de Montjuïc amb Barcelona als seus peus, més ençà, el Montcabrer i Burriac i les muntanyes d'Argentona,

El mas Vieta comprat el 1826 per Pere Vieta i Gibert, l'oncle de la mare del pintor, al veïnat de Mata de Mataró. Després s'anomenà can Guanyabens i ara «Mas Bona Vista».
Foto: Pere Tió.

i tota la costa del Maresme amb el mar que llueix al fons. En aquesta casa, Pere Vieta hi venia sovint, i aquí redactà el seu testament l'any del còlera, el 1854.

Pere Vieta deixà la masia a la seva filla Amàlia Vieta, i després de diferents transmissions fou adquirida per Manuel Guanyabens i Vinardell, cosí del pintor Josep Vinardell. Aquí ens quadraria l'explicació del senyor Adan.

El paisatge que envolta la casa, amb la pineda, les vinyes, la farigola del rost, els ametllers, els garrofers i les atzavares dels marges, les ermites de Sant Miquel i Sant Martí de Mata a tocar, formen una escenografia excelsa per a inspirar l'ègloga d'un poeta o el pinzell d'un pintor. ¿Hi pujà Ramon Martí i Alsina quan hi venia la padrina Isabel amb el seu espòs Pere Vieta o els seus descendents? ¿Hi pujava Josep Vinardell a pintar en aquesta casa dels seu cosí? Les circumstàncies hi eren propícies, però ara no ho sabem.

De moment, ens hem conformat a poder identificar els familiars de Mataró de Ramon Martí i Alsina, els domicilis que habitaven i l'ambient que els envoltava i, fins i tot, li hem trobat una germana que no sabíem. També li hem pogut conèixer els padrins, tan singulars. I ara ja sabem la fesomia de la seva mare, la mataronina Marianna Alsina i Vieta, gràcies al retrat que li va fer el pintor quan comptava vint-i-tres anys.

Hem vist com la gent de Mataró que volien ser retratats, i el paisatge de les rieres d'Argentona, de Valldeix i Llavaneres, varen captivar l'atenció de Ramon Martí i Alsina des de ben jove i el varen portar a iniciar un nou estil que el farien sintonitzar amb els corrents estètics de la plàstica europea. Va ser d'aquesta manera com aquests rodals i aquesta gent varen contribuir a inspirar l'artista que iniciaria l'època moderna de la pintura catalana.

Agraïments.– Lluís Adan i Ferrer i Ramon Reixach m'han fet molt fàcil la cerca de dades al Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró que custodia els llibres sagramentals de la parròquia; Joaquim Macià m'ha posat a disposició la genealogia dels Vieta, que n'està resseguint la nissaga; Josep Canal m'ha facilitat totes les dades que li he demanat de Llavaneres; el mateix Ramon Reixach i Francesc Costa han deixat el camí desbrossat sobre les famílies liberals de Mataró, i el meu germà Delfín ha tingut la paciència de fer les perquisicions a l'Arxiu Comarcal del Maresme que custodia els fons històrics de l'Arxiu Municipal de Mataró.

Pere Tió i Casas

NOTES:

1.- Al programa de l'exposició, que es va celebrar entre el 24 de març i el 4 d'abril de 1961, l'autor del text –suposem que Claudi Mayol Roca, l'administrador de la Biblioteca i encarregat d'organitzar les exposicions– escriu, referint-se a Martí i Alsina ...«Fue en Mataró, ciudad natal de su madre, perteneciente ésta a la familia de los Alsina, el lugar en que realizó sus primeras obras *profesionales* pintando un buen número de retratos para parientes y amistades…. De esta época conocemos un retrato de su primo D. Juan Amich Alsina … y como probables el del músico, marino y médico D. Nicolás Guañabens. También puede ser de esta época el retrato de Santa Teresa, que figura en el catálogo. … Debió ser en nuestra ciudad donde le nació su afición a la marina, ya que nos ha quedado el cuadro de gran tamaño propiedad de la familia Tuñí, la escena de pesca de Rectoret y otra estupenda marina que figura en una colección particular. En cuanto a su predilección por los paisajes cabe consignar que en muchas ocasiones se trasladaba a la Riera de Argentona, para plasmar en sus lienzos los bellos paisajes que allí se contemplaban. Tan a menudo hacía dichas visitas que, últimamente, llegó a llamársele *El Pintor de la Riera de Argentona*… El día 21 de diciembre de 1894 falleció en la Ciudad Condal este notable pintor, oriundo de nuestra ciudad, a quien, con esta exposición se ha querido honrar su memoria, y presentar a los mataroneses una parte de la gran obra pictórica que realizó y que le consagró como uno de los grandes maestros de la pintura catalana».
L'exposició va constar de dinou obres que, pel seu interès documental, en transcrivim el títol amb el nom dels propietaris:
Propietat de Nicolau Guañabens: «Retrato de D. Nicolás Guañabens» i «Retrato de Dª. Dolores Vinardell y Alsina» (esposa de Nicolau Guañabens).
Propietat d'Antoni Sanfeliu (i Regàs «Gassol»): «Santa Teresa», «Paisaje», «Paisaje», «El parque», «La Escuadra (mañana)», «La Escuadra (tarde)».
Propietat de la família Rectoret (Joan Rectoret Rigola, «Molfort's»): «Escena de pesca».
Propietat de Gerardo Coll (i Brossa «Tesa» «Unitex»): «Costas de San Pol», «Acantilado».
Propietat del Museu Municipal: «Retrato de D. Narciso Monturiol», «Señora del abanico».
Propietat d'Antoni Marfà (i Serra, «Impremta Minerva»): «El puente».
Propietat de Lluís G. Tuñí (i Bordalba): «Marina».
Col·lecció particular: «Marina».
Propietat de Carles Martí Cabot (nét de Ramon Martí i Alsina): «La mujer del conejo», «Figura», «Figura».

2.- És l'estimació que es fa a JOAQUIM FOLCH I TORRES *El pintor Martí i Alsina. Els precedents artístics, l'home i l'artista. L'obra* (Barcelona 1920). Al temps de Martí i Alsina, un pintor d'alta producció no passava de 1.000 a 1.500 olis en tota la seva vida.

3.- Hem observat darrerament un increment fora de l'habitual del nombre de dibuixos de Ramon Martí i Alsina en les cases de subhastes i en exposicions: a l'exposició *Cent anys de paisatgisme català* (1994) se'n varen poder veure d'inèdits, i el mateix va passar en l'exposició d'Argentona del 2005, en la de Girona del 2010 i en la dedicada als Realismes del MNAC del 2011, que va coincidir amb l'exposició i venda de 115 dibuixos de la casa Palau Antiguitats de Barcelona, on es varen exhibir per primera vegada uns dibuixos de temàtica molt propera al famós *L'origen del món* de Courbet i que fins ara havien estat inaccessibles al coneixement públic; un avanç d'aquests dibuixos es va conèixer en una exposició de la Fundació Caixa de Sabadell del 2005.

4.- MANUEL RODRÍGUEZ CODOLÀ «Exposición de arte. II. Martí Alsina» *La Vanguardia* 29.5.1920. Rodríguez Codolà (1872-1946) fou alumne del taller de l'artista. Fou crític d'art de la Vanguardia i professor i Secretari de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi durant més de quaranta anys (1903-1946).

5.- Francesc Fontbona va més lluny encara; diu, referint-se a la societat que va formar Martí i Alsina amb Miquel d'Elias i Marchal per a la comercialització i venda d'obres d'art, que «Martí potser fou el primer pintor català a enfocar la seva mateixa tasca dins uns paràmetres desacomplexadament mercantils» FRANCESC FONTBONA «Els clients de la pintura realista» *Realisme(s). L'empremta de Courbet* (Barcelona 2011).

6.- ENRIC SUBIÑÀ I COLL «Can Castells» *Ramon Martí Alsina a Argentona. L'entorn familiar i el paisatge* (Argentona 2005).
Els descendents dels Martí Cabot són encara propietaris de can Castells, situat al veïnat de la Pujada d'Argentona.

7.- Exposició organitzada per Joan Grau i Giol i Alfons Güell amb l'assessorament de Raimon Maragall i Joan Rectoret Rigola amb obres desconegudes i inèdites de Martí i Alsina cedides pel Dr. Carles Martí Cabot, nét de l'artista.

8.- Organitzada per l'Ajuntament d'Argentona amb el Museu del Càntir i el Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell.

9.- *Ramon Martí Alsina a Argentona. L'entorn familiar i el paisatge* (Argentona 2005).

10.- I els museus que l'han precedit.

11.- I se'n va publicar el catàleg *Cent anys de paisatgisme català. Centenari de la mort de Lluís Rigalt, Ramon Martí Alsina i Joaquim Vayreda* (Barcelona 1994).

12.- L'exposició es va dedicar exclusivament al tema de la figura, excloent així el paisatge que és on Ramon Martí i Alsina més havia destacat.
El catàleg de l'exposició *Realisme(s). L'empremta de Courbet* (Barcelona 2011) conté uns articles referits directament a Martí i Alsina que demostren que els especialistes estan fent una aproximació cada cop més afinada sobre l'artista.

13.- Potser la seva pintura no té prou atractiu per al gran públic d'avui. En canvi antigament sí, que se li varen dedicar grans exposicions monogràfiques: la del palau de la Virreina del 1941, per exemple, va exposar-li 191 peces!

14.- Per les seves dimensions (10,82 x 4,96 m.) es considera l'obra de cavallet de més grans dimensions de la història de la pintura catalana. Són 53,67 metres quadrats de pintura a l'oli, una superfície més gran que molts pisos d'avui dia.
El quadre ha quedat exposat a la nova seu de la Generalitat de Catalunya a Girona, a la capella de l'antic hospital de Santa Caterina, avui reconvertida en Auditori Josep Irla.

15.- *Ramon Martí i Alsina. El gran dia de Girona. Anatomia d'un quadre* (Girona-Barcelona 2010). Diversos autors. Curiosament la restauració del quadre i el patrocini de l'exposició i el catàleg varen anar a càrrec de la Caixa d'Estalvis de Girona. L'exposició s'inaugurava el 23 d'octubre de 2010 i al cap d'una setmana, amb l'exposició encara oberta, la Caixa quedava extingida per absorció. Irònicament, un gran dia per a Girona.

Aquest catàleg conté, entre d'altres estudis interessants, dos de directament relacionats amb la vida o l'obra de l'artista: «Ramon Martí Alsina. Una biografia» de MARIA TERESA GUASCH CANALS i «Notes per a l'estudi de l'obra gràfica de Ramon Martí Alsina» de FRANCESC QUÍLEZ I CORELLA.

16.- Tesi doctoral dirigida pel Dr. Bonaventura Bassegoda, i defensada per Maria Concepción Chillón el 7 de maig de 2010 al Departament d'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona. El tribunal fou presidit pel Dr. Francesc Fontbona.

17.- Són 165 documents d'un alt interès biogràfic, que romanen en mans de la família però que se n'ha lliurat còpia a l'Arxiu del Museu Nacional d'Art de Catalunya i que, a més, Mª Concepción Chillón transcriu en la seva tesi.

18.- *La Vanguardia.* 1 gener 1895.

19.- Tot i això, aquests documents eren sols una part de l'arxiu de Ramon Martí i Alsina, que és molt més ampli, perquè l'artista recopilava tots els papers que passaven per les seves mans, ho documentava tot.

20.- Es tracta de la donació feta el mes de novembre de 2009 pel senyor Ricard Martí Rovira, rebesnét de Ramon Martí i Alsina. Són 1.915 documents de contingut més aviat tècnic, administratiu i professional de l'artista. S'han incorporat al «Fons Ramon Martí i Alsina» de l'Arxiu del MNAC. La senyora Carme Arnau ens ha informat (març del 2012) que la documentació ja està ordenada i classificada i es pot consultar, tot i que encara falta fer-ne la catalogació.

21.- MARIA CONCEPCIÓN CHILLÓN DOMÍNGUEZ «Notícies inèdites sobre l'arxiu familiar de Ramon Martí Alsina (1826-1894)» *Locus amoenus,* núm. 10 (2009-2010). (Revista del Departament d'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona). En aquest article l'autora fa un resum dels documents lliurats el novembre de 2009 a l'Arxiu del MNAC.

22.- Segurament que aquests dos arxius no són encara la totalitat de papers que va deixar Ramon Martí i Alsina perquè deduïm que hi ha d'haver més material –extraviat o en mans d'alguns descendents–.

23.- Sense oblidar el que Francesc Fontbona diu, molt sàviament, que «el pas entre paisatgisme romàntic i paisatgisme realista no és, evidentment, un problema de ciències exactes» FRANCESC FONTBONA *El paisatgisme a Catalunya* (Barcelona 1979).
Francesc M. Quílez, que relativitza el terme «realisme», no dubta a afirmar que Ramon Martí i Alsina «mereix ser reconegut com el principal protagonista del nou llenguatge que irromp a Catalunya a partir de finals de la dècada de 1860» FRANCESC M. QUÍLEZ I CORELLA «Notes per a una valoració crítica de la pintura "realista" catalana» *Realisme(s). L'empremta de Courbet* (Barcelona 2011).

24.- FRANCESC FONTBONA «El paisatge en l'art europeu» *L'Escola d'Olot* (Olot-Barcelona 1993). També «Els clients de la pintura realista» *Realisme(s). L'empremta de Courbet* (Barcelona 2011).

25.- FRANCESC FONTBONA *El paisatgisme a Catalunya* (Barcelona 1979).

26.- JOAN LIPTON «Ramon Martí i Alsina i el desenvolupament del realisme català» *Revista de Catalunya.* Núm. 2. (Barcelona, novembre 1986). És un extret de la tesi doctoral inèdita de l'autora presentada al Departament d'Història de l'Art de la City University of New York, *Aspects of catalan realism.* 3 vols. (1986).

27.- *La Vanguardia.* 1 gener 1895.

28.- Ho cita Raimon Casellas en el mateix article de *La Vanguardia* de l'1 de gener de 1895.

29.- Promogut per un mataroní que havia fet fortuna a Amèrica, Miquel Biada i Bunyol.

30.- FRANCESC COSTA I OLLER *Mataró liberal, 1820-1856. La ciutat dels burgesos i els proletaris* (Mataró 1985). El millor llibre per a seguir el procés industrialitzador de Mataró.

31.- Per la documentació que aporta la tesi de M. Concepción Chillón podem saber que després del 1845 seguirà matriculant-se d'alguna altra assignatura a Llotja.

32.- Aquestes notes de les memòries de Martí i Alsina que transcriu Folch i Torres no estan incloses entre els documents que es varen lliurar a l'Arxiu del MNAC el 2009, ni en els documents que va poder consultar M. Concepción Chillón per a redactar la seva tesi. Seria molt interessant per a Mataró que un dia es poguessin conèixer els records complets de l'artista referents a les seves estades a la nostra ciutat.

33.- Tot i que aquests paisatges seran una part important en el conjunt de l'obra de Martí, ens diu Folch i Torres que «dels assaigs primerencs, d'aquells retrats mataronins i notes de paisatge fetes en les excursions dominicals dels seus anys de solteria, no ens ha estat possible, fins ara identificar-ne cap, per bé que les obres datades més antigues ja donen idea de la direcció del seu art, i de l'enorme novetat que significava en la pintura mansa del temps» *El pintor Martí i Alsina...* (Barcelona 1920).

34.- Folch i Torres explica que el neoclassicisme i el romanticisme vingueren aquí per les vies normals de la cultura moderna, és a dir, amb fórmules apreses pels nostres pensionats en els grans centres artístics i, en canvi, l'art de Martí i Alsina, tot i que coincideix amb un moviment general a Europa, no hi ve com una fórmula importada, sinó que neix com una espontània floració. *El pintor Martí i Alsina...* (Barcelona 1920). Floració espontània, però que després Martí i Alsina va argumentar i teoritzar i, precisament, en el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona el 1859.

35.- JOAQUIM FOLCH I TORRES *El pintor Martí i Alsina...* (1920).

36.- MANUEL GUDIOL *Gran Enciclopèdia Catalana.* Entrada «Martí Alsina, Ramon»: «La influència de Courbet portà a Martí Alsina a crear un estil propi, analític, del màxim realisme formal en el seu dibuix, el color i la llum, amb una temàtica que intentava reflectir amb tota objectivitat possible el món que envoltava l'artista, és a dir, el paisatge de Catalunya i els seus habitants».

L'exposició del MNAC del 2011 que es va organitzar sota el títol de *Realismes(s). L'empremta de Courbet*, tenia precisament per objecte demostrar la influència de Gustave Courbet i altres autors francesos sobre Ramon Martí i Alsina i altres artistes contemporanis seus. Els arguments, els varen centrar exclusivament en el tema de la figura. Courbet va ser, com efectivament es demostra, font d'inspiració i estímul per als artistes catalans.

Francesc Fontbona considera molt important que Ramon Martí i Alsina conegués l'obra de Courbet i afirma que l'actitud de Martí i Alsina no va ser espontània o fortuïta, sinó plenament fonamentada, tal com l'artista ho fa en el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona el 1859.
No hem d'oblidar que Ramon Martí i Alsina no era un feréstec ni un naïf: era un artista culte que va saber aprendre de l'entorn

artístic. Ell mateix explica, en una de les notes que transcriu Folch i Torres, que, tot i que el compromís amb la càtedra el lliga massa, «no he oblidat mai el treball de cara a la naturalesa, ni l'informar-me del progrés de l'art arreu d'Europa, ni dels mestres del passat, i he visitat els museus que he pogut» JOAQUIM FOLCH I TORRES *El pintor Martí i Alsina...* (1920). Però, compte: «el treball de cara a la naturalesa» primer, i després la cultura.

37.- Això ja ho diu ben aviat J. ROCA I ROCA *La Vanguardia*, 23.12.1894, que es pregunta «Quien le inició a él?» i respon «Su instinto» i diu que a aquest instint que el portava a estudiar sempre directament del natural, s'hi afegí posteriorment la influència dels francesos, i particularment del paisatgista Mr. Debergue que féu una breu estada a Barcelona (suposem que es refereix a Tony-François de Bergue, 1820-1890).

Òbviament, i donant la raó a Francesc Fontbona i Francesc Quílez, aquest instint i aquesta intuïció ben segur que no haurien arribat on varen arribar si Ramon Martí i Alsina no hagués conegut Courbet.

38.- Queda retratat com un home contradictori: pot fer llarguíssims escrits on expressa el seu sentiment per la mort de l'esposa o els fills i, en canvi, pot passar-se anys sense visitar la seva germana gran ja malalta que viu a la seva mateixa ciutat, a Barcelona.

39.- Va néixer el 6 d'octubre de 1787 i fou batejada l'endemà a la parròquia de Santa Maria de Mataró. Se li posaren els noms de Maria, Anna i Theresa. Li foren padrins Mariano Alsina i Theresa Gibert, vídua d'Anton Vieta, cirurgià.

40.- Segons que ens explica el Sr. Lluís Adan, tot i que és excepcional, no és insòlit i de vegades ve motivat per una irregularitat en les proclames.

41.- «Eulària Causellas» diu el llibre registre d'esponsalles de la catedral de Barcelona en la inscripció de 26 de maig de 1810 hi consta com a vivent. També consta com a vivent en el llibre d'inscripció de matrimonis de la parròquia de Santa Maria de Mataró del 29 de maig de 1810. Si el 13 d'agost consta com a difunta, devia morir en aquest interval, entre el maig i l'agost de 1810.

42.- RAMON REIXACH *Els orígens de la tradició política liberal catòlica a Catalunya. Mataró s. XVIII i XIX* (Mataró 2008)
LLUÍS ADAN I FERRER. «Genealogia mataronina de la família Balansó» *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, núm. 48 (gener 1994)

43.- Matrimoni celebrat a Santa Maria de Mataró el 24 de desembre de 1764.

44.- Eren vuit de colla, algun de mort molt jove.

45.- Casat el 12 de desembre de 1793 amb Teresa Vidal Genís.

46.- Casat el 30 de gener de 1799 amb Eulàlia Sala Carbonell.

47.- En aquell any Barcelona va arribar als 100.000 habitants, incloent-hi Gràcia i els transeünts –i servents i minyones, que eren molts–.

48.- El matrimoni de Pere Tenas Mach i Antònia Vieta i Sans es va celebrar el 13 de març de 1788 a la parròquia de Santa Maria de Caldes d'Estrac i es va inscriure als llibres sacramentals de Llavaneres. El pare del nuvi era Bertomeu Tenas, difunt, i el de la núvia, Ignasi Vieta, doctor en medicina.

49.- Per l'edat que diu que té en diverses cartes que s'intercanvia amb Ramon Martí i Alsina, calculem que va néixer el 1793.

50.- J. ROCA I ROCA (Josep Roca i Roca) *La Vanguardia*. 23 desembre 1894.

51.- Ho sabem per una magnífic llibre de l'època, una guia de Barcelona, el *Manual histórico-topográfico, estadístico y administrativo o sea Guía General de Barcelona*. 1849, que indica que el doctor Ramon Tenas té el domicili al carrer de la Tapineria, 57; alguns documents recollits en la tesi de Maria Concepción Chillón, el situen al carrer de la Tapineria 51 segon pis «en la casa dicha de los Sastres».

52.- Ho deu dir per experiència. Carta de Ramon Tenas a Ramon Martí i Alsina datada el gener de 1871. (Doc. 5.51 tesi M. Concepción Chillón).

53.- PABLO VALLS Y BONET *Elogio fúnebre del M.I.S. D. Pedro Vieta y Gibert leído por el socio D. Pablo Valls y Bonet en la sesión pública celebrada por la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País en 29 de junio de 1857* (Barcelona 1857).

MANUEL ESCUDÉ I AIXELÀ «Pere Vieta i Gibert, president de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona (1843-1848)» *Revista de la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.* Vol. 23, núm. 1 (gener-abril 2008).

54.- Fins a la Llei Moyano de 1857, la Facultat de Filosofia incloïa Ciències i Lletres; les altres Facultats eren les de Jurisprudència, Medicina i Farmàcia. El trasllat de la Universitat de Cervera a Barcelona és acordada el 1837 i es fa definitivament el 1842. Vieta en serà un dels primers i més prestigiosos catedràtics.

55.- Aleshores anomenada Real Academia Médico Práctica de Barcelona.

56.- Del 1770 al 1887 tingué el nom de Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona.

57.- En la inscripció del baptisme de Ramon Martí i Alsina consta com a Isabel Vieta –les dones casades prenien el cognom de l'espòs, aleshores–. Sabem el seu cognom de naixement a través d'un emplaçament oficial de 23 de maig de 1857 del *Diario oficial de avisos de Madrid* –el precedent del Boletín Oficial del Estado– on «se cita, llama y emplaza a doña Isabel de Mesa, viuda de D. Pedro Vieta, médico cirujano mayor, jubilado del Ejército...»

L'adreça del metge Pere Vieta, segons la *Guia General de Barcelona* de 1849 és Pino, 9. És a dir, que és veí del baró de Maldà que té el palau al carrer de Pi número 5.

58.- Custodiats a l'Arxiu Diocesà de Menorca, a Ciutadella, on hem estat diligentment atesos per l'arxiver el senyor Marc Pallicer Benejam.

59.- Segons que ens informa el senyor Marc Pallicer i Benejam, els Mesa i els Neto eren famílies de marins menorquins que havien participat activament en les campanyes corsàries contra Espanya i França, principalment, quan Menorca estava sota domini anglès. MARC PALLICER BENEJAM *Els corsaris menorquins durant la Guerra d'Independència dels Estats Units d'Amèrica. (1775-1783)* (Sant Lluís 2011).
Entre els familiars d'Isabel Mesa hi ha els Fàbregues, també marins, armadors i família il·lustrada que va establir la primera impremta de Menorca i foren els primers editors de l'illa (1750) i també editors del primer periòdic menorquí, el *Semanario de la Isla de Menorca* (1811).

60.- Aquest interessant personatge serà objecte d'un futur article on ampliarem el breu apunt que fem aquí.

61.- Potser l'influent oncle Pere Vieta li va col·locar.

62.- JOAQUIM FOLCH I FORRES *El pintor Martí i Alsina...* (1920).

63.- Joaquima es casarà amb el maonès Francesc d'Assís Pons Calafell, teixidor de vels i més tard decorador de la Sala Parés, i serà la mare del també pintor Jaume Pons Martí (1855-1931).

El padrí Ramon Tenas, en una carta del maig de 1871 (Doc. 5.52 tesi M. Concepción Chillón) retreu a Ramon Martí i Alsina que faci anys que no visiti la seva germana i, a més, l'informa que ell, com a metge, fa el que pot, però que la Joaquima pateix d'una malaltia que l'està fent tornar cega. La carta li fa arribar a través d'en «Jaumet» –es refereix a en Jaume Pons Martí, el fill de la germana–; el padrí explica, també, que li han donat un retrat al natural de la Joaquima fet pel seu fill en Jaume (un noi de quinze o setze anys, aleshores).

Sabem que Jaume Pons Martí va ser deixeble del seu oncle Ramon Martí i Alsina, i ara podem comprovar, per aquesta carta de Ramon Tenas, que encara que en Ramon Martí i la Joaquima poguessin estar anys sense veure's, segurament el fill d'aquesta devia mantenir els dos germans assabentats de les noves familiars.

64.- «Tristes son los recuerdos de mi infancia, mi madre y mi hermana condenadas al trabajo. Veo mi vida mezclada en la casa materna y en la de mi padrino, a cuyo lado procuró mi madre fijarme para todas las conveniencias de la vida. Triste, muy triste infancia, la mía». Fragments de les reflexions sobre la seva vida escrites entre el 1873 i 1876 per Ramon Martí per al seu fill Ricard. (Doc. 5.70 tesi de M. Concepción Chillón).

65.- El 30 de setembre de 1848, per a un tràmit acadèmic, consta que Ramon Martí viu al carrer de la Tapineria, en el domicili del padrí Ramon Tenas.

66.- Fragment de les reflexions de 1873-1876 dirigides al seu fill Ricard.

67.- JOAQUIM FOLCH I TORRES *El pintor Martí i Alsina* ...(1920)

Ramon Martí en els esborranys de testaments parla dels retrats que ha fet a la seva mare, però no sabem quins són ni on són. Per catàlegs d'exposicions passades sabem que s'exhibeixen quadres amb el títol de "Madre", però no sabem si és la seva mare o no, perquè no hem vist aquests quadres. Sortosament hem pogut disposar de l'expressiu dibuix que reproduïm.

68.- «Sentí la traidora aparición del maestro por terribles bofetones, y estos bofetones me los repetía todos los días al repasar mi trabajo de escritura enseñándome el dibujo que el primer día me cogió. Hasta que después de ocho días que estuvo discurriendo sobre este acto, mi padrino, que en cierto modo me amparaba, me sacó de la escuela». Reflexions del pintor sobre la seva vida destinades al seu fill Ricard. 1873-1876. (Doc. 5.70 Tesi M. Concepción Chillón).

69.- «Todas las Artes eran mi encanto. La música me arrebataba» (Reflexions dirigides al seu fill Ricard 1873-1876). Es diu que era tan aficionat a cantar i tocar la guitarra que per evitar distreure-s'hi, la penjava ben alta al seu taller de manera que no la pogués abastar.

70.- Aquests fragments, els sabem indirectament pel llibre de Folch i Torres però no en coneixem l'original, de moment. Tampoc no està entre els documents lliurats al MNAC: per això suposem que encara hi ha documentació inèdita o extraviada de l'arxiu original del pintor.

71.- Matrimoni que se celebra a la capella dels Dolors de Santa Maria de Mataró el 22 d'agost de 1816.

72.- Ara dipositat a l'Arxiu Comarcal del Maresme.

73.-Vàrem començar pel padró de 1835 –el del mateix any que ens diu Ramon Martí i Alsina que venia a Mataró, l'any de la Crema de Convents–. A l'arxiu hi ha alguns carrers però no tots, el mateix passa el 1837, 1838, 1839...

74.- Els causídics o procuradors causídics eren procuradors dels tribunals, semblants als d'avui però tenien un paper més actiu en el judici.

75.- És molt habitual que els encarregats de redactar el padró sofreixin errors: n'hi observem molts, però ens ha sorprès que quan escriuen el nom de l'esposa de Gaietà Amich –la tia de Martí i Alsina–, que es deia Mariàngela, escriuen erròniament Marianna, que casualment és el nom de la seva germana, la mare de Ramon Martí.

76.- «El último periodo de mi vida» escrit per Martí i Alsina cap al 1890. (Doc. 5.119 Tesi M. Concepción Chillón).

77.- No diu ni que Emília hagués nascut ni que hagués de néixer –quelcom que seria una nova càrrega per a la família–.

78.- Curiosament, a la seva darrera filla, la que té deu mesos quan mor el pintor, i que ha tingut amb la segona esposa Paquita Chillida, li posen el nom d'Emília.

79.- «Mi vida es un tejido de remordimientos, ya desde la muerte de mis hermanas y de mi pobre madre, siguiendo con vuestra hermosa madre y vuestros hermanos…» (Escrit dirigit als fills, 1888-89. Doc. 5.112 tesi M. Concepción Chillón).

«Cuantas veces he debido esforzarme para apartar de mi imaginación como un cruel fantasma la idea de mi poca ternura con respecto a mi pobre madre», «Me tranquilizó relativamente su muerte poco penosa y en casa de una hija suya» –hem de suposar que a casa de la Joaquima Martí i Alsina– (Escrit dirigit als fills, 1888-89. Doc. 5.111 tesi M. Concepción Chillón)

80.- RAMON REIXACH I PUIG *Els orígens de la tradició política liberal catòlica. Mataró, s. XVIII i XIX* (Mataró 2008). Un llibre molt útil per a treballar els segles XVIII i XIX, amb arbres genealògics molt ben elaborats i comentaris sobre la trajectòria de les famílies.

Sobre les activitats polítiques d'aquesta família, es pot consultar el llibre de Reixach i, més àmpliament, el de FRANCESC COSTA I OLLER *Mataró revolucionari. Contra el Rei i la Religió* (Mataró 1989), o la seva versió completa, molt més extensa, meca-nografiada i dipositada al Museu Arxiu de Santa Maria, a la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis Laietana i a l'Arxiu Municipal de Mataró, que té el títol de *Progressistes, moderats i republicans* (Mataró l988).

Costa també fa un repàs sobre aquesta família a «Joan Amich i Alsina, un revolucionari» *Migliaresi* (Mataró juny 1990), i ara en el seu blog «percaminshistorics.blogspot.com», a l'apartat «Llibres» i ha «El llibre de les famílies de Mataró» i el «Viaje a Mataró con el ferrocarril» amb dades actualitzades sobre la família Amich.

81.- Per la Contribució Industrial de 1842, veiem que pare i fill paguen 38 i 40 lliures, respectivament, que, comparades amb les 80 que pagava el procurador Gaietà Amich ens pot fer una idea aproximada del seu nivell de renda.

82.- La reina mare s'allotjà al palauet de can Guarro, de la Riera, actualment el col·legi Cor de Maria, i va tenir una agenda molt atapeïda: assisteix a un ofici solemne a Santa Maria, visita les dues fàbriques de vapor –Gordils i Busqueta i Sala–, l'Hospital, i esglésies i convents. Les mares dels que encara estaven presos pels fets del setembre de 1843 li varen lliurar una sol·licitud de perdó per als seus fills. FRANCESC COSTA *Mataró revolucionari* ... (Mataró 1989).

83.- En els darrers set anys de la seva vida, s'hi va afegir la relació amb Argentona derivada del casament (1887) del seu fill Ricard amb l'hereva de can Castells, que ja hem explicat.

84.- Folch i Torres determina, a partir de la datació que fa el pintor en els seus dibuixos i notes, que la majoria d'excursions les fa els diumenges –que és quan la feina el deixa lliure–. Aquestes notes i apunts ens permeten saber que ve a Mataró, a Argentona, que puja a Burriac, que salta fins a la Roca... *El pintor Martí i Alsina*... (Barcelona 1920).

Podem llegir alguna d'aquestes descripcions del paisatge que fa Ramon Martí i Alsina en el catàleg *Cent anys de paisatgisme català. ...* (Barcelona 1994) transcrites per Maria Teresa Guasch.

85.- Aquest militar era Sebastià Vinent Mesa, natural de Villacarlos (Es Castell, Menorca), nebot d'Isabel Mesa, la padrina de Ramon Martí i Alsina. Havia estudiat a Barcelona i va coincidir a la Universitat amb Ramon Martí i Alsina i el cosí d'aquest, Joan Amich i Alsina que es convertiria en cunyat. Sebastià Vinent arribà a subinspector mèdic de Sanitat Militar i fou alcalde de Maó en diversos períodes en època de la Restauració pel partit liberal dinàstic, el de Sagasta, i sovint s'alià amb els republicans.

86.- Per ANTONIO PALOMEQUE TORRES *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*, (Barcelona 1994) transcrites per Maria Teresa Guasch.1979) sabem que Joan Amich ocupà diferents càrrecs a la Universitat tant administratius com docents –potser col·locat per l'oncle Vieta que era degà de la Facultat de Filosofia–. Arriba a secretari en propietat a la Facultat de Filosofia el 1848, és regent (professor) de l' institut agregat a la Universitat i fins i tot opta a catedràtic.

En el curs 1848-1849 trobem matriculats en la mateixa assignatura de Llengua Grega els dos cosins Joan Amich i Alsina i Ramon Martí i Alsina (Doc. 1.6 Tesi M. Concepción Chillón).

FRANCESC COSTA. *«percaminshistorics.blogspot.com»* explica el pas de Joan Amich Alsina com a empleat i professor a la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona entre 1845 i 1850.

87.- El programa de l'exposició de la Caixa d'Estalvis de Mataró de 1961 diu que es coneix un retrat de Joan Amich fet per Ramon Martí i Alsina.

88.- «Los mozos de Escuadra fueron también a Mataró a prender a D. Juan Amich, médico y literato vecino de aquella ciudad, que acababa de llegar de la emigración con su pasaporte de amnistiado…» *La Discusión,* 5 desembre 1856.

89.- Hi ha diverses cartes reproduïdes en la tesi de M. Concepción Chillón entre Ramon Martí i Alsina i el metge i cosí de la seva mare, el Dr. Antoni Vieta i Sala (Mataró, 1808) on es tracten de «apreciado primo, querido primo o queridísimo primo» i també té correspondència amb el fill d'aquest.

Hi ha una notícia enigmàtica per a nosaltres en una carta d'Antoni Vieta i Sala del 31 de juliol de 1872 dirigida al pintor: «Si nuestra parentela está tan dividida, un hombre y una mujer de la misma fraguaron desde el año 28 la división, y los jóvenes no conocimos el objeto» (Doc. 5.54 Tesi M. Concepción Chillón). Alguna cosa grossa degué passar en la família, doncs, el 1828, que al cap de més de quaranta anys encara estiguin dividits per aquell motiu.

Aquest cosí de la mare li parla en la mateixa carta d'unes cases que s'havien de vendre en aquells moments a Mataró que havien estat propietat del seu pare –Francesc– i el seu germà gran –Josep–, ja morts.

Antoni Vieta i Sala fou metge cirurgià, germà del de la pancarta dirigida a Maria Cristina, fill de l'argenter Francesc Vieta i Gibert del Carreró de Mataró. El 1843 el trobem de director de la Agencia Médica Aragonesa, departament de l'Agencia Médica Central del Reino, que avui vindria a ser una mena de delegació regional del ministeri de sanitat. Fou metge en cap del departament de dements de l'Hospital de Saragossa. És autor de la *Memoria médico-manicómica o sea observaciones médicas acerca de los dementes del Hospital Real y General de la Ciudad de Zaragoza* (Madrid 1843) on critica la penúria del departament de dements de l'hospital. Renuncià al càrrec de l'Hospital de Saragossa i al de membre de la Reial Acadèmia de Medicina i exercí després la medicina per Àlaba, Navarra i la Rioja.

90.- El veïnat de Sant Jaume de Traià pertany avui al terme municipal d'Argentona, però fins al 1840 pertanyia al de Mataró que el va permutar amb Argentona pel de la Torre o Pla d'en Boet.

91.- Com les diferents versions on reprodueix la torre de can Palauet de Cerdanyola, sobre el Sorrall.

92.- I encara té més noms, aquesta casa: la casa de les Palmeres i, antigament, el mas Salvador.

ENRIC SUBIÑÀ I COLL «Els masos de Sant Jaume de Traià» *Fonts*, núm.15 (Argentona, juliol 2003).

PERE TIÓ I CASAS «Francesc Carreras i Candi i els orígens de l'Agrupació» *Cingles*, núm. 97, (Mataró, octubre-novembre-desembre 2010).

93.- Aquesta casa tenia el número 24 del veïnat, i el 1842 hi consta empadronada la família que portava la finca, «peón Vieta», diu el padró. És la família que formen Andreu Graupera, natural de Llavaneres, amb la seva esposa i sis fills. En la contribució d'immobles, tot i que el propietari és Pere Vieta, en ocasions es fa constar «cuida Amich», és a dir, que Gaietà Amich devia actuar com a procurador o representant de Vieta. Els Graupera eren els servents dels Vieta quan venien a la casa. Una de les noies, l'Eulàlia Graupera –Laia–, és la cuinera i en Pere Vieta li deixa un llegat en el seu testament. Quan la Laia es casa amb un pagès de Cabrera baixa a viure a Mataró a la casa que els Vieta els la lloguen del carrer de Sant Antoni, 32.

94.- L'actual propietària li ha posat el nom de «Mas Bona Vista».

95.- Agraeixo les referències a Enric Subiñà i a Nicolau Guanyabens.

96.- La finca comprenia dos masos, el mas Janer –abans Rispau, i del 1826 endavant mas Vieta– i el mas Miquel, de tinguda en conjunt de 60 quarteres, tot situat en la parròquia de Sant Martí de Mata.

Salvador Majó i Guerbois, nét i fill de pagesos, com ell mateix es va definir, i que dissortadament ens va deixar el passat 12 de setembre, ens havia fet arribar aquestes notes sobre el conreu i l'exportació de la patata primerenca i els clavells del Maresme.

No cal dir que són molt interessants perquè les va escriure una persona vinculada de ple a la pagesia i a l'exportació.

HISTÒRIA I EVOLUCIÓ DELS CONREUS AGRÍCOLES DEL MARESME (1890-1980)

Abans del 1890, el Maresme estava cobert de garrofers, moltes vinyes, alguns bosquets de pins, i tarongers agres. Les flors dels tarongers agres s'exportaven a França, en unes caixetes petites, per a la perfumeria i la fabricació d'alguns licors.

També hi havia uns quants regadius famosos per la manera com es treballava la terra. Sobretot els de Mataró, situats entre les cases de la ciutat i la riera d'Argentona, a prop del mar. Aquesta línia de cases de pagès era nomenada el Rengle.

Aquesta zona pertanyia fins a mitjan segle XIX al terme d'Argentona, que baixava fins al mar. Així com Cabrera arriba fins a les platges, Argentona també tenia mar. Posteriorment, els ajuntaments de Mataró i Argentona van fer un acord d'intercanvi de terrenys i ara totes les terres al est de la riera, són mataronines.

Fill d'una d'aquelles cases del Rengle, concretament de can Terrades, era el principal protagonista d'aquesta narració Josep Majó i Nonell, conegut per tota la pagesia de Mataró i comarca com a en Pepet Terrades.

Físicament, era un home fort, que als 89 anys, quan va morir, no l'havia visitat mai cap metge.

De caràcter era honrat, molt treballador, inquiet i emprenedor, buscant sempre el progrés i la manera de millorar.

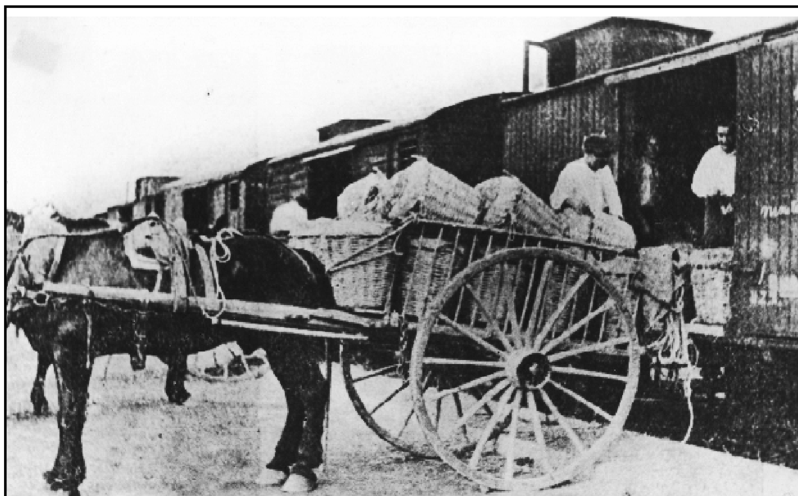
Aquesta inquietud el portà un dia al mercat de Lyon, on enviaven pèsols indians, uns pèsols que es menjaven amb la tabella inclosa, com les mongetes tendres, i que també s'anomenaven pèsols de sopa o caputxins.

Ja fa anys que el cultiu de pèsols ha desaparegut completament.

Al mercat de Lyon va veure una patata allargada i llisa que li va cridar l'atenció i li va agradar molt, perquè aquí les patates eren rodones i amb molt de clots. Automàticament, arrencà l'etiqueta d'un dels sacs i se la posà a la butxaca.

Des de Mataró, va escriure a l'adreça indicada en l'etiqueta, Mr. Eugène Guerbois - Les Mureaux - França, perquè li enviessin un vagó de llavor d'aquelles patates. El Sr. Guerbois va contestar que, com que no tenia el gust de conèixer-lo, calia que primer li enviés l'import de la compra. Així es va fer, i el vagó va arribar a Mataró.

Puc explicar tots aquests petits detalls, perquè qui va arrencar l'etiqueta era el meu avi patern. I, curiosament, el destí va fer després, que qui va enviar el vagó es convertís en el meu avi matern. Això, i multitud de converses sobre aquest tema de cultius, que sempre m'ha interessat, amb persones d'edat avançada que havien viscut aquella època, em permet de fer aquesta ressenya amb tota credibilitat.

Carregant coves de patates al tren (c, 1920)
Col·lecció Ramon Arnau.
MASMM Arxiu d'Imatges.

En Pepet Terrades va sembrar les patates als seus camps, i va donar la resta de la llavor als seus veins i amics.

El cultiu va ésser un èxit total. Aquella patata, al nostre clima, era molt ràpida. Amb el terreny sorrenc del Maresme, sortia neta, com daurada, molt maca. L'exportació començava vers el vint-i-cinc d'abril i acabava a finals de maig, quan ja collien les seves més al nord.

En Majó, sempre inquiet i agosarat, va convèncer en Guerbois d'enviar patates a Londres i l'èxit va ésser encara més esplendorós. Així el mercat de Londres va esdevenir més important que el de París.

I es van fer famoses les MATARO'S POTATOES.

Els anglesos, tan tradicionals ells, amb els primers sols de primavera, van agafar el costum de sortir als restaurants i menjar pollastre rostit amb *new potatoes*.

En vista de l'èxit, molts pagesos de secà, aplanaren les vinyes, feren pous, i convertiren les seves finques en regadius. I a plantar patates s'ha dit.

El panorama abans descrit dels garrofers, vinyes, tarongers i pins, va canviar radicalment.

En Josep Majó importava la llavor de la varietat Royal Kidney, i la repartia als seus clients des de Masnou fins a Malgrat, entre els mesos d'octubre i de novembre, i els comprava la collita per l'abril o el maig.

No cal dir que deseguida van sortir més exportadors i comerciants.

L'exportació de patates noves va anar creixent fins a quantitats considerables els anys seixanta i setanta del passat segle.

En aquells temps es va presentar a Europa la plaga de l'escarbat de la patata. Anglaterra, que no l'havia sofert per la seva condició d'illa, va decretar que no podia entrar cap patata al seu país, si abans no havia estat rentada. Per això es va instal·lar enormes màquines de rentar i secar les patates, en els principals llocs de sortida.

L'eufòria de la patata encara va durar uns anys més. Els comerciants exportadors s'ajuntaren en grups associats, per exemple, A.E.P. eren Majó, Floriach, Ganduxer, Matutano i Iborra de València. Altres grups eren IMPROVER, AGRUPATATAS, etc., Exportaven des de Mataró, València, Mallorca i Màlaga.

Cove amb pèsols indians (1964)
Fotografia Miquel Sala. MASMM Arxiu d'Imatges.

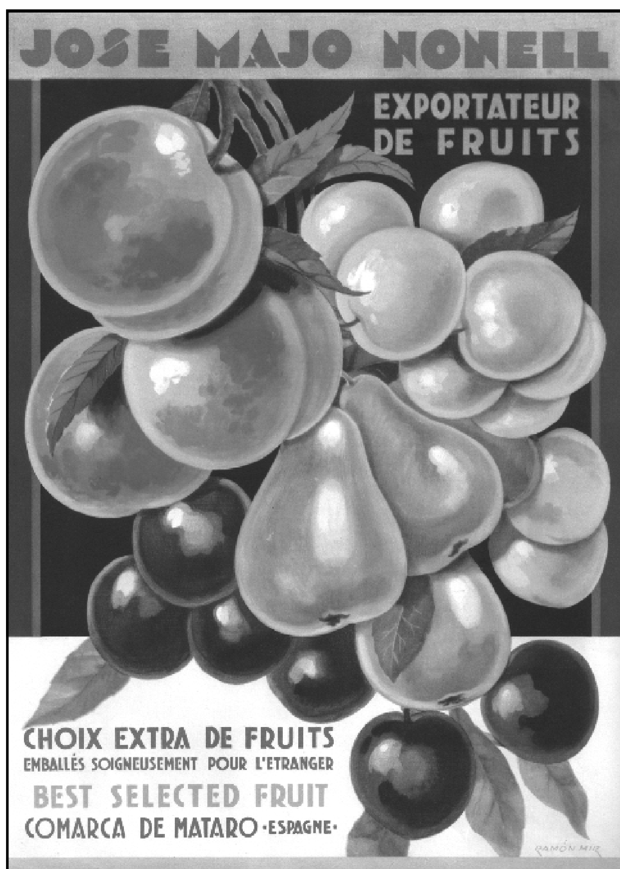
Collint clavells (1972)
Fotografia Miquel Sala.
MASMM Arxiu d'Imatges.

Hi havia unes colles especialitzades, que generalment eren de gitanos, que es contractaven per cosir coves o sacs a tant la peça.

Es treien un bon jornal, perquè anaven a una velocitat tremenda. Era curiós veure com en tres segons cosien un cove, i en la meitat d'aquest temps, un sac, tal era la seva pràctica i perícia.

El pagès del Maresme podia vendre les seves patates a l'exportador, o bé portar-les al Sindicat de pagesos. En el primer cas, les cobrava de seguida a un preu convingut. En el segon, havia d'esperar la liquidació del Sindicat, una vegada venudes.

Les patates es presentaven, al principi, en grans coves de 50 kgs, amb una tapa de tela de sac, cosida amb cordill. Després va venir el cove de 25 kgs, i finalment el saquet de 25 kgs.

Full de propaganda de Josep Majó i Nonell,
exportador de fruites, comarca de Mataró, Espagne.
Dibuix Ramon Mir.

Aquest negoci va anar minvant, a causa de la tremenda competència, no solament de la península, sinó d'altres països que s'anaven sumant a la festa. Com a consequüència el cultiu de la patata primerenca del Maresme va anar desapareixent.

El que va fer en Josep Majó i Nonell per la patata, ho va fer l'italià Beniamino Farina amb el clavell. Va portar el cultiu d'aquesta flor del seu poble San Remo a la seva finca de Vilassar de Mar.

En veure que el clavell era rendible, els pagesos del Maresme van imitar tots els detalls del cultiu d'aquesta flor, orientant-la a l'exportació a la tardor i l'hivern, i tota la comarca es va omplir de cultius de clavell, amb el disgust dels italians que veien que el clavell espanyol els feia una sensible competència.

Per desprestigiar el clavell del Maresme, que era tant o millor que el seu, més d'un exportador italià s'inventà la forma de fer les ofertes així: Clavell extra -Clavell de 1a. -Clavell de 2a. i Clavell de tipus espanyol, forma que jo considero indigna.

Aquest cultiu també ha disminuït considerablement. Es veuen avui dia, ben pocs camps de clavells.

† Salvador Majó i Guerbois

Nét i fill de pagesos i participant actiu de l'exportació de patates, i cultivador i exportador de clavells a Suïssa, Alemanya i Suècia.

DOCUMENTACIÓ

MANUSCRIT DEL MATARONÍ P. JOSEP M. SIRÉS I IBERN, ESCOLAPI SOBRE ELS PRIMERS TEMPS DE LA GUERRA CIVIL

El pare Josep M. Sirés i Ibern (Mataró 1 abril 1877–Calella 7 gener 1941) fou alumne de l'Escola Pia de Santa Anna, entrà a l'orde i hi professà el 18 d'agost de 1895. Després dels estudis eclesiàstics, començà el magisteri a l'escola primària passant pels col·legis de Valls, Tàrrega i Balaguer. El 1909, desencisat per l'ambient de violència que s'havia generat a Catalunya, s'oferí per anar a Cuba. Ensenyà en els col·legis de San Rafael de l'Havana, de Camagüey i de Guanabacoa. El 1919 tornà a Catalunya i va ser destinat al col·legi de Nostra Senyora de Barcelona. Era expert en primària com demostren els llibres publicats i els apunts i programacions de diverses matèries com història, geografia i una geografia descriptiva de Catalunya. En els tres rectorats que se li confiaren, Terrassa (1928-1931), Barcelona Nostra Senyora, carrer de la Diputació (1931.1934) i Calella (1940-1941), també mostrà qualitats de bon governant i administrador. Durant l'estada a Nostra Senyora (1931-1934) li va correspondre crear una Mútua Escolar de Pares de Família a fi de poder continuar impartint un ensenyament de caràcter cristià. Va ser destinat a Vilanova i la Geltrú i després a Granollers, que s'acabava de fundar. La revolta del juliol de 1936 el sorprengué a Alella, on pensava descansar uns dies. El 1939 tornà a Granollers, però el 1940 va ser enviat a Calella com a rector. Als pocs mesos el sorprengué la mort, als 63 anys.

Entre els escrits seus conservats hi ha el que aquí transcrivim. El document és anònim, però a la primera pàgina el pare Jaume Carceller va escriure «Notas escritas por el Rdo. P. José M. Sirés, fallecido en enero de 1941, siendo Rector del Colegio de Calella». Llegint el text, es comprova efectivament aquesta autoria. Es tracta d'un quadern de 15'3 x 10'3 cm. amb 34 pàgines escrites i 10 en blanc. Acaba de manera brusca, amb una frase sense ni completar. Es conserva a Arxiu Provincial de l'Escola Pia de Catalunya, 08-03 / caixa 90, núm. 7.

Joan Florensa i Parés

Treinta meses de despotismo rojo

15 Julio de 1936

Después de once meses escasos de residencia, salgo de Granollers para pasar algunos días de vacación en Mataró.

17 Julio

Circulan entre el pueblo rumores de que se aproximan graves acontecimientos.

19 Julio

Celebro misa a las 6 y ½ en Sta. Ana. A las 8 tomo el tren para Masnou para acompañar algunos días al P. Pío Sarri, Rector de Alella, que amablemente me ha invitado.

Durante el viaje me enteré que en Barcelona había estallado la revolución. No viajábamos más de 3 ó 4 personas habiéndosenos advertido que no hallaríamos tren de vuelta. Y así fue.

Yo fui el portador de la infausta noticia a los Padres de Alella, los cuales ya extrañaban, que siendo día de visita, no había acudido más que una familia de Granollers[1].

Por la tarde varias familias nos brindaron sus casas y demás en caso de necesidad. Desde el jardín se oían perfectamente las detonaciones de Barcelona y los vecinos de Alella contemplaban desde lo alto de las montañas grandes incendios sin poder concretar los sitios.

Se nos aconsejó que no durmiéramos en el Colegio y el P. Rector nos distribuyó entre varias torres que nos habían ofrecido sus servicios y, entrada la noche, salimos del Colegio.

20 [Julio]

Por la mañana volvimos al Colegio y celebré misa en el Oratorio del Postulantado. En los días sucesivos ya no tuvimos el consuelo de celebrar, ni comulgar. ¡Alabado sea Dios!

Durante la mañana se recibieron continuas visitas todas con noticias alarmantes y con ofrecimientos que nos consolaban en medio de la pena.

Después de comer y a instancias de buenas personas abandonamos con sentimiento nuestro amado colegio. La caridad cristiana se manifestó espléndidamente en aquellos días y en todo el tiempo de la revolución.

Los PP. Salvador Coch, Salvador Soler y yo fuimos recibidos con más atenciones y cariño que si fuéramos de familia en Granja Francesa propiedad de D. Pedro [espai en

blanc] y Madame [espai en blanc] su esposa. Desde este refugio colindante con el Colegio, fuimos testigos de la perversidad del corazón humano cuando no está regado de las aguas de la Religión de Cristo. Nada se respetó, ni la religión, ni los años. Se profanaron los objetos sagrados y los tesoros artísticos guardados con cariño en el Museo, todo fue objeto de escarnio y mofa. Y todo se hacía en nombre de la cultura[2].

Unos apuntes tomados día por día, desde mi atalaya, fueron la causa de mi prisión algunos días más tarde, y esto que en aquellos exponía escuetamente hechos verdaderos, sin comentarios, ni apreciaciones. Se ve que la verdad no era del gusto de aquellos hombres que se llamaban amigos de la justicia, ya que en Mataró me arrebataron aquellos inocentes apuntes de mi dietario.

Dispersa la Comunidad, y ocultos los Postulantes con su P. Maestro en una finca que había en el interior de un bosque[3], sólo quedaba en Chacumaná[4] (Alella) el anciano Hno. Juan Casi, imposibilitado, acompañado del Hermano que le cuidaba. El P. Casanovas[5] cayó prisionero, y los postulantes enviados unos a sus casas y otros en Barcelona. El Hno. Casi murió (r.i..p.a.) sin darse cuenta de lo que ocurría[6].

25 Julio

Las patrullas de la FAI recorrían las torres en busca de sospechosos. Se decía que aquella tarde irían a la Granja Francesa por lo cual, después de comer, con el natural sobresalto, salimos para ocultarnos, como si fuéramos malhechores, entre las malezas del torrente con las consiguientes zozobras, hasta que llegada la noche pudimos volver a nuestro hospitalario asilo.

Reunidos en nuestra habitación celebramos una solemne sesión, en la que se acordó abandonar aquella bienhechora casa, ya que nuestra presencia en ella constituía un peligro para nuestros protectores, porque los registros menudeaban en las torres vecinas, y era de temer que la nuestra no sería una excepción.

26 Julio

Por la mañana expresamos nuestro propósito a D. Pedro, que se opuso resueltamente a ello, igual que su Sra. Esposa, diciendo que no ignoraban la situación presente, pero que por nada del mundo consentirían que saliéramos en aquellas circunstancias, y que estaban dispuestos a todo, antes que dejar en medio de la calle, en momentos de peligro, a los que confiadamente se habían acogido en su casa. ¡Qué bello ejemplo! La caridad cristiana sobreponiéndose al egoísmo materialista. Cuanto tenemos que aprender muchos de los que profesamos vida de perfección!

Fueron necesarios grandes esfuerzos para convencer a nuestros protectores que la resolución tomada interesaba no solamente a ellos, sino también a nosotros. Convencidos por fin después de mucho forcejar, cedieron con gran sentimiento.

Desde este momento comenzamos los preparativos de la salida, que ofrecía no pocas dificultades. El barbero del Colegio nos proporcionó ropa de paisano y el salvoconducto del comité del pueblo, sin el cual no era posible viajar. D. Pedro después de mucho buscar, pudo hallar un auto que nos trasladó a Masnou, donde tomamos el tren. Todo estaba dispuesto para emprender la salida el día siguiente.

27 Julio. Fiesta de las gloriosas Patronas de Mataró, Stas Juliana y Semproniana.

Muy temprano rezamos el Oficio Divino. Luego tomamos el desayuno y llegó el momento de la despedida, que fue sumamente efusiva. Un auto nos condujo a la estación de Masnou. Al poco rato tomaron el tren mis buenos hermanos P. S. Coch y P. S. Soler, que se dirigieron a Barcelona. Quedé solo. Después de tres horas, que me parecieron una eternidad, subí al tren y a la una llegaba a Mataró. Qué triste me pareció aquella ciudad, tan alegre y animada en otros años en este día. Hoy los cantos religiosos, la gran misa de las Santas, la procesión solemne, la vida de los adornos de las plazas, son reemplazados por las blasfemias, odios, caras hoscas, ruinas, incendios, grandes letreros de la FAI, de la CNT y de la UGT.

Me dirijo a la calle de Moles, nº 4, donde soy recibido por mi prima María Vives con todo el afecto. La caridad cristiana que me había recibido en la torre de Alella, la encuentro también aquí con toda su grandeza. ¡Cuántas delicadezas, cuánta solicitud para que nada me falte, para que nadie conozca mi refugio! Sólo mi hermano y sus hijos me visitaron disimuladamente y de tarde en tarde.

Los días se deslizan con relativa tranquilidad alternando con la amargura que [acibara?] mi corazón, al leer en la prensa los crímenes que se cometen en nombre de la justicia.

El registro

18 agosto

Llegó el 18 de agosto de 1936 sin que nada anormal ocurriera por la mañana. A eso de las cuatro de la tarde para un coche ante la puerta de casa. Yo rezaba Mártires de S. Tarsicio[7], sin darme cuenta de lo que ocurría. Terminado el rezo, me pareció observar un movimiento inusual en la calle. Se hacía un registro buscando un depósito de armas, que no hallaron porque no existía, en cambio me hallaron a mí, que no sospechaban.

Dios me ayudó y me mantuve sereno ante aquella chusma, que disfrutaba burlándose de los objetos religiosos que no escaseaban en casa de mi prima.

Y tú quién eres? Y qué haces aquí?. Soy religioso escolapio, y me he refugiado en esta casa porque son familiares míos y son buenos. Ya veis que nada niego. Si algo tenéis contra mí, aquí estoy, pero no molestéis a esta buena gente.

Tu la saps molt llarga, però no ens enganyaràs pas. [paraules en català escrites amb tinta vermella]

Inmediatamente me cachearon, y al hallarme en el bolsillo del chaleco un pequeño dietario, con algunas anotaciones referentes a la revolución, lo consideraron delictivo, y el que lo estaba leyendo se encaró conmigo y con aires de perdonavidas, dijo: Este es pájaro de cuenta [paraules escrites amb tinta vermella], vigiladle, mientras proseguimos el registro.

Otro pecado grave. En un paquete de tarjetas postales, que guardaba mi prima, apareció un retrato de Alfonso XIII. Aquellos fariseos se rasgaron las vestiduras. ¡Crimen horrendo! Guardar una fotografía del Rey, y como

si esto fuera poco, encuentran el retrato de un sacerdote. ¡Cuántas imprecaciones, burlas y blasfemias salieron de aquellas bocas infernales!

Este eres tú. – No.- ¿Negarás que eres un cura? – Lo he dicho antes, soy escolapio; lo que niego es que esta sea mi fotografía. – Qué quiere decir escolapio? – Que soy sacerdote como los que en Mataró llaman PP. de Sta. Ana. – Tú no estabas en Sta. Ana.- Pero soy religioso de la misma Orden. - ¿Qué es esto? – Quiere decir de la misma secta, dijo uno de los presentes, mientras con aire triunfal mostraba otra fotografía y gritaba ¡otro cura! – Éste soy yo.

Hicieron luego un paquete en el que pusieron el retrato del Rey, el del otro sacerdote, que era el Rdo. Manuel Torner, con mi libreta de notas y otros objetos, tan convincentes como los referidos retratos, y que ellos consideraban materia punible.

Terminado ya el registro me ordenaron que tome la americana y la gorra, porque debo ir a dar un paseo por Parpés.

Adiós, María, dije a mi prima al bajar la escalera. – Ya podéis despediros para siempre, porque no os veréis más, dijo uno de los esbirros. - ¿Quién sabe?, contesté yo. – Sí, tal vez tu Dios te salve. – En Él confío. Y mi confianza no salió defraudada.

El auto fue conducido al Ayuntamiento para ser juzgado.

El instrumento de que se valió la Providencia para arrancarme de las garras de la muerte, fue un hombre bueno por naturaleza, pero envenenado por las doctrinas marxistas, y que murió más tarde en Belchite. Este, que yo no conocía, y no vi después, era vecino de la casa de mi prima, interpuso su valimiento y consiguió conmutar mi sentencia de muerte por la de cárcel. Que Dios le recompense esta buena acción; yo no le olvidaré mientras viva.

Interrogatorio

En una sala reducida y destartalada de los bajos del Ayuntamiento, frontera a la escalera principal, me dejaron largo rato sin que nadie me dirigiera la palabra. Transcurrida una media hora entró un hombre de pequeña estatura, vestido obrero, se sentó detrás de la mesa y me invitó a que hiciera lo mismo y sin más preámbulos me dijo:

- Tú, ¿quién eres?

- Soy un sacerdote escolapio, natural de Mataró.

- Eres fascista?

- Soy maestro religioso que desde principios de este siglo procuro formar hombres dignos de Dios y de la Patria.

- Es decir que hace treinta años que estás envenenando las conciencias de los niños. Esto se ha acabado, pero no es esto lo que te pido, sino a qué partido estás afiliado.

- No milito bajo ningún partido. En nuestros Colegios se admiten los alumnos sin averiguar la filiación política de sus padres. Nuestra misión es formar inteligencias y corazones, enseñando las letras y las ciencias e inculcando las virtudes cristianas.

- Por mal camino andas. En tu cédula consta que votaste por las derechas.

- No es así, Señor.

- Aquí no hay señores, sino camaradas.

- Pues bien, mi camarada, mi cédula dice sencillamente que voté, pero yo añado ahora que voté por las derechas. No podía hacer otra cosa, ya que los contrarios eran enemigos de mi fe.

- De modo que tú eres enemigo del obrero? Tú quieres que los criminales burgueses continúen oprimiendo la noble y digna clase trabajadora. Se acabó para siempre la preponderancia del capitalismo y la influencia del clero.

- Jamás he sido enemigo del obrero, ni puedo serlo, porque mi Divino Maestro predica lo contrario. Además soy de familia humilde: trabajador honrado fue mi padre y honrados trabajadores son mi hermano y mis parientes. No puedo odiar a los míos, ni aborrecer a los superiores. En mis enseñanzas he procurado elevar al que ocupa los puestos humildes en la sociedad y he enseñado a los poderosos a descender de las alturas para que encuentren a sus hermanos, los abracen y los amen. Esto es una doctrina, que es doctrina de Jesucristo y de su Iglesia.

- Tus propias declaraciones te condenan. Eres un fascista de los más peligrosos.

En este punto del interrogatorio fue llamado el que hacía las veces de juez.

Quedé solo en la sala. Vi con tranquilidad la muerte a dos pasos. Ofrecí mi vida a Dios en expiación de las faltas de toda mi vida, rogué por mis parientes y amigos y puesto en la presencia de Dios, ante el cual esperaba hallarme pronto, esperé que me llevaran a Parpés, según me anunció uno de los que me prendieron. No fue así, no era digno del martirio.

Vuelve el que hemos llamado juez.

Tú mereces la muerte, me dice, pero se ha interesado por ti un compañero nuestro y de momento te conmutamos la pena capital por la de prisión.

Me obligó a firmar la condena y añadió, después ya veremos lo que se debe hacer contigo, y sin dejarme hablar ordenó a un individuo alto, moreno y bien armado que me llevara a la cárcel. No me ataron, pero el esbirro que debía custodiarme me mostró la carabina y me dijo: Si intentas escaparte, ésta te dará el pasaporte para la otra vida.

La calle estaba atestada de gente. Todas las miradas se fijaron en la nueva víctima, pero nadie se atrevió a mostrar compasión. Tal acto constituía, en aquellos días, un crimen seguido de la correspondiente denuncia, de la orden de encarcelamiento o de algo peor.

La cárcel

Supe mantenerme sereno hasta el momento de entrar en la cárcel. Al poner los pies en el patio perdí la ecuanimidad. Eran las 7 y media de la tarde y las sombras del crepúsculo velaban los cuerpos de los que me habían precedido. Estaban tomando la refección nocturna. Al darse cuente de que se abría la fatídica puerta, todos los ojos se dirigieron a la nueva víctima. Es el P. Sirés, es el P. Sirés, se oyó inmediatamente y todos como un solo hombre, abandonando la mesa, abrazaron al nuevo hermano.

No pude contener las lágrimas, que rodaron abundantemente por mis mejillas, al ver aquellas demostraciones de caridad cristiana.

La oscuridad que la noche iba extendiendo por aquel patio me recordó, no sé por qué, las catacumbas de Roma

y los primeros cristianos ocultos en las mismas, y perseguidos porque amaban a Jesús y a su Iglesia.

No tomé ni un bocado, aunque generosamente se me ofreció asiento en todas las mesas. Allí no había ni mío, ni tuyo, todo era de todos, porque todos eran discípulos de aquel que vino a predicar la caridad universal de hechos, no de palabras.

Aquellos buenos hermanos que padecían persecución porque amaban a Jesús, me colmaron de obsequios y atenciones. Ellos escribieron a mis familiares para que me enviaran colchón y sábanas, ya que la cárcel no ofrecía a sus asilados más que el duro y húmedo suelo para el descanso. Por si no llegaba lo pedido un buen compañero me ofreció uno de los dos colchones en que él dormía. No hubo necesidad de utilizar tal ofrecimiento, pero lo cito para confirmar con un ejemplo la verdad de lo que antes dije, es decir que la caridad allí reinaba con todo su esplendor.

Descansé tranquilamente, de nada me remordía la conciencia, junto a un mártir, el Dr. Samsó[8], en la celda que llamaban aquellos buenos feligreses la «Rectoría», porque en ella vivían el Sr. Arcipreste y el Rdo. Juan Casulleras. Más adelante ocuparon la misma celda el P. Luis Feixas, Rector de Sta. Ana, el P. Isidro Bruna (e.p.d.), el P. Pedro Terradellas y el Hno. Casimiro Sala, escolapios. Éste último murió como un santo en la misma celda. Había sido condenado a muerte por el infame tribunal popular de Barcelona, después se le conmutó la pena capital por la de 30 años de prisión, luego se le rebajó a 6 años y últimamente se le indultó. Él nada supo del indulto porque le llegó el día siguiente de su fallecimiento. Es un mártir de Cristo que honra la Escuela Pía. También residieron en esta celda el Rdo. J. Batlle, de Calella, y el Rdo. José Plandolit.

Distribución del tiempo en la cárcel

Todas las mañanas, a las 7 nos abrían las puertas de la celda que no volvían a cerrarse hasta las 9 de la tarde. Nos lavábamos y se hacía la limpieza de las celdas y del patio alternando en estos quehaceres todos, excepto los sacerdotes por voluntad de los allí reunidos. Hecho el ejercicio del cristiano y un rato de meditación, llegaba la hora del desayuno, seguido de una breve recreación o charla entre los hermanos.

A eso de las 9 rezo de Horas y lectura espiritual.

A las 11 se rezaba el rosario en común. En este ejercicio asistía la mitad de la colonia.

A las 12, hora de locutorio, nos visitaban los familiares. Era la hora de más emoción. Se recibían noticias, generalmente no muy satisfactorias.

A la 1 comíamos la refección que nos traían los familiares, ya que la cárcel nada daba a sus recluidos, a lo menos el tiempo que jo permanecí en ella. Posteriormente creo que les proporcionaban algo.

A la comida seguía un rato de esparcimiento. El Dr. Samsó, el Sr. Palacios, militar, el Sr. Vives alabardero y yo, regularmente jugábamos una partida o dos de parchesi. Los demás se entretenían charlando, leyendo o jugando con alguno de los muchos juegos que el Sr. Borrás, constructor de estos objetos, trajo generosamente para hacer más suave las horas de encierro.

Después del asesinato del Dr. Samsó sus contertulios suprimieron este número del programa como señal de luto.

Rezo de Vísperas y Completas, lecturas y Maitines y Laudes.

A madia tarde empezaba lo que podríamos llamar, sesión misional o catequética. Dos o tres individuos discutían sobre asuntos de actualidad e indiferentes, intervenía algún sacerdote en la discusión, crecía el grupo y la charla indiferente o trivial se convertía generalmente en conferencia religiosa o social en la que tomaban parte la mayoría de los presos. El Dr. Samsó, que actuaba como celoso párroco, aprovechaba estas discusiones para instruir a sus feligreses, disipar dudas y resolver dificultades. Su voz y la de los sacerdotes que le acompañábamos en tan noble misión, era escuchada con verdadero respeto.

Terminada la sesión apologética se rezaba en común el santo Rosario, asistiendo a tan santo ejercicio la mayor parte de los que no habían podido hacerlo por la mañana. Algunos imitando al clero, acudían mañana y tarde. Afortunadamente eran pocos los que dejaban tan piadoso ejercicio. Después se oían confesiones, se platicaba sobre asuntos religiosos, se comentaba la fortaleza de los que eran sacrificados por Jesucristo, y nos animábamos a tolerar con paciencia las penalidades presentes y a esperar valientes lo que Dios nos tenía preparado y, sin darnos cuenta, llegaba la hora de la cena seguida de una recreación por el patio, interrumpida por la voz de los carceleros, que era la hora de retirarnos a las respectivas celdas. Acostados ya, el Sr. Rector nos daba la bendición y tranquilos nos entregábamos al sueño, esperando que amaneciera un nuevo día y que con él vinieran buenas noticias.

Esta era, en líneas generales, la distribución del día, mientras viví la prisión. Siempre recordaré con cariño las buenas amistades que hice en aquella ocasión y las virtudes que se practicaban dentro de aquellos muros. El cristianismo de los primeros tiempos de la Iglesia, revivía entre aquellos santos varones, de los cuales podría decirse lo que los paganos decían de los primitivos discípulos de Jesucristo, «mirad como se aman».

No se vaya a creer que aquello fuese un paraíso. Estamos en un valle de lágrimas, que es el camino que conduce a la verdadera patria del cristiano, que es el cielo; por esto, días hubo en que las circunstancias modificaron la placidez de este horario. Recordaré alguno.

Una noche a esto de las 12, con sobresalto de todos, se abre la puerta de la celda y una voz desagradable llama al Rdo. J. Batlle. Se le obliga a salir con el pretexto de un interrogatorio. Los sicarios del comité de Calella se lo llevan. Después supimos que aquellos criminales asesinaron a nuestro compañero antes de llegar a su población, por el grave crimen de ser sacerdote. ¡Loor al mártir de Cristo! Rdo. J. Batlle, ruega por nosotros.

Una mañana llaman al Sr. Pons, enfermo. Se le asegura que se le traslada al Hospital para ser mejor atendido. A pesar de su enérgica oposición, se le obliga a salir casi arrastrado. Se le echa como un bulto dentro del auto-fantasma y, en vez de tomar la dirección del Hospital, toman rumbo hacia Parpés, donde es vilmente asesinado, después de haberlo cruelmente martirizado (q.e.p.d.).

Otra mañana el comité de Argentona reclama al Sr. ...

NOTES:

1.- A Alella, en règim d'internat, hi havia el Calassanciat o seminari menor de l'Escola Pia. El tercer diumenge de cada mes era el dia que les famílies podien visitar els calassancis.

2.- En acabar la guerra el 1939 es redactà una crònica o memòria d'aquests dies de juliol de 1936 que es conserva a APEPC, 07-10 / caixa 15.

3.- Sobre els esdeveniments d'aquests dies segons els varen viure els calassancis o postulants en tenim dues relacions: JOSEP LIÑAN I PLA: Espigolant el rostoll escolapi, pàg. 10-11; memòries multicopiades en APEPC, 08-03 / caixa 134. L'altre de MANUEL LÓPEZ: ho recordà en l'escrit «Episodios vividos durante la guerra civil en Alella (1936-1939)», conservats a APEPC, 08-03 / caixa 120; s'han publicat fragments traduïts a «La meva estada a Alella durant la guerra civil», en *Catalaunia* (Barcelona gener-febrer 2003), núm. 418; pàg. 17-21; també ho publicà a «Records de la guerra civil en Alella», (Alella abril-maig 2004), núm. 261; pàg. 41-45 i (juny-agost 2004), núm. 268; pàg. 47-48.

4.- Can Xacomanà era una antiga casa de pagès d'una de les finques comprades i unides pel senyor Antoni Borrell; ordinàriament hi vivia algun criat i s'hi guardaven les eines del camp. Està a la part alta de la finca prop del llac gran, entrant pel passeig de les estàtues a la dreta.

5.- El P. Jaume Casanovas i Perramon deixà unes memòries de les peripècies viscudes durant la guerra civil; es conserven a APEPEC, 06-22 / caixa 22.

6.- El germà Joan Casi i Targa morí a Alella el 26 de novembre de 1936; havia nascut a Malgrat el 19 de desembre de 1853.

7.- Resava el breviari o ofici diví, la pregària dels sacerdots catòlics. Era el dia de sant Tarsici, però aquest sant no té pregàries pròpies i per això el pare Sirés va recorre al comú o «Màrtits», com diu ell.

8.- Per a la relació entre el doctor Samsó i el pare Sirés a la presó, vegeu SALVADOR NONELL: *El Dr. Josep Samsó, párroco mártir de Santa María de Mataró (Barcelona) y su tiempo*. (Barcelona, Distribuïdora Balmes, 1986), pàg. 312-328.

PUBLICACIONS:

Geografía general. Primer grado. Barcelona: Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, 1923. - 2a ed., 1927.
Geografía general. Segundo grado. Barcelona: Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, 1924.
Geografía general. Primer grado. Barcelona: Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, 1927.

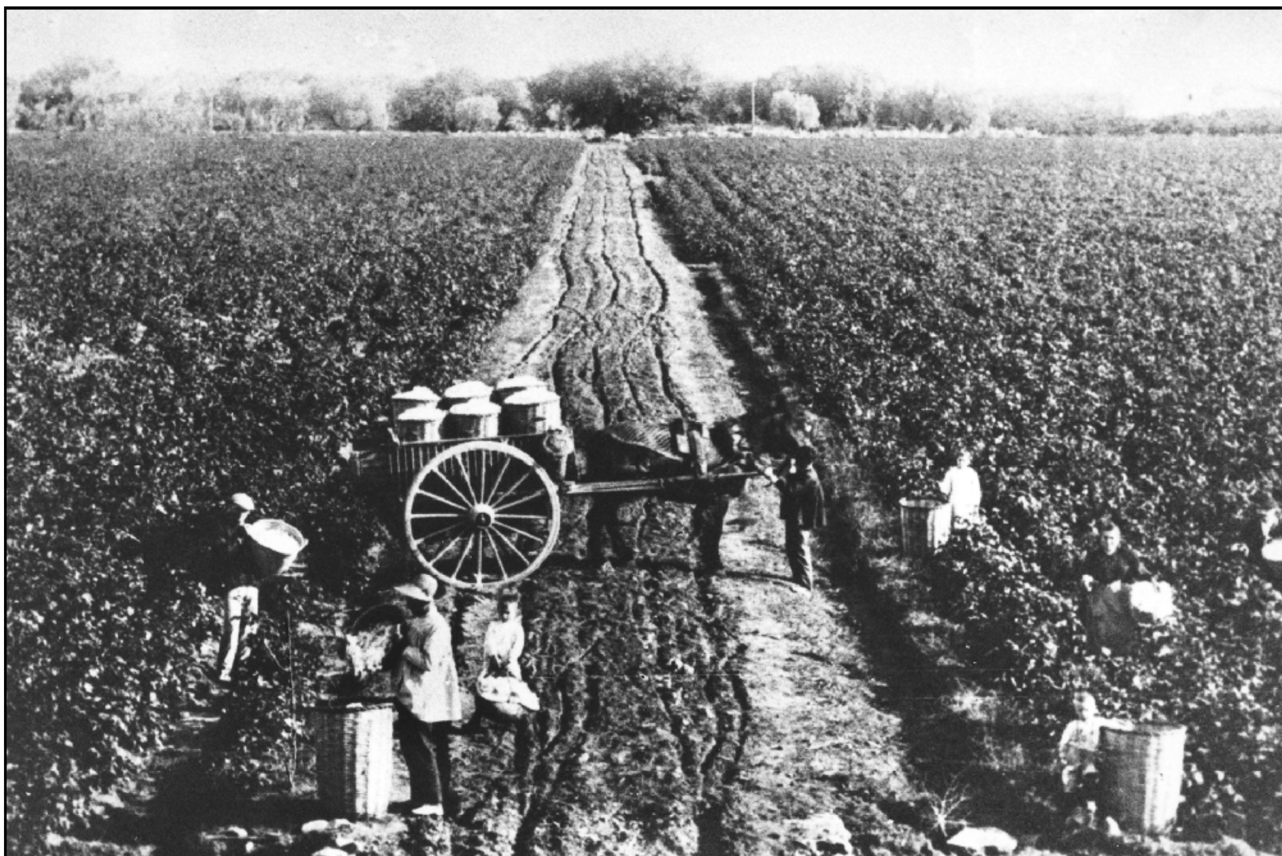
BIBLIOGRAFIA:

Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya. Vol. III, Barcelona: Generalitat de Catalunya; Editorial Claret, 2000, pàg. 453.

— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA —

Arrencant patates (1945) Col·lecció Ramon Mas Sala - Can Vinardell Nou. MASMM Arxiu d'Imatges.

Carregant patates en coves (c. 1935) Col·lecció Ramon Arnau. MASMM Arxiu d'Imatges.

Pesant sacs de patates amb romana — Col·lecció Ramon Mas Sala - Can Vinardell Nou. MASMM Arxiu d'Imatges.

Embarcant MATARO'S POTATOES — Fotografia Miquel Sala. MASMM. Arxiu d'Imatges.

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró
Institut Municipal d'Acció Cultural

Amb el suport de:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana